

МІОК

Міжнародний інститут
освіти, культури
та зв'язків з діаспорою
Львівської політехніки

І. Ключковська, О. П'ятковська, Ю. Марусик, В. Гойсан

МОЛОДІЖНИЙ ГРОМАДСЬКИЙ АКТИВІЗМ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ У КРАЇНАХ ЄС

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Львів - 2020

УДК 325.14+316.022.4+323.15

За повного або часткового відтворення матеріалів цієї публікації посилання на видання обов'язкове

Молодіжний громадський активізм українських мігрантів у країнах ЄС. Результати дослідження / І. Ключковська, О. П'ятковська, Ю. Марусик, В. Гойсан: Львів, 2020. 80 с. URL: <http://miok.lviv.ua/?p=18001>

У звіті соціологічного дослідження «Молодіжний громадський активізм українських мігрантів у країнах ЄС», яке провів МІОК, представлено результати аналізу глибинних інтерв'ю, проведених серед українських мігрантів (віком до 35 років), які стали громадськими активістами у країнах ЄС. Польовий етап дослідження – лютий-червень 2019 р.

У цьому виданні розглянуто особливості та труднощі інтеграції українських мігрантів у нове суспільство, виокремлено чинники збереження національної ідентичності та асиміляції. Описано типовий портрет українського громадського активіста, проаналізовано мотиви залучення до громадського активізму в середовищі української молоді за кордоном. Особливу увагу зосереджено на основних сферах діяльності громадських організацій та ініціативних груп українських мігрантів за кордоном, їхньому кількісному і якісному складі, структурі, динаміці їхнього розвитку, а також налагодженню їхньої співпраці з іншими суб'єктами. Представлено життєві стратегії активістів та осмислення ролі міграції.

Для науковців, аспірантів, працівників державних та регіональних органів влади, викладачів і студентів різних спеціальностей, які вивчають чи цікавляться тематикою міжнародної міграції, представників громадського сектору в Україні та світі.

Літературні редактори – Назар Данчишин, Оксана Галайчук

Макет та дизайн – Ірина Побран

ЗМІСТ

СЛОВО ДО ЧИТАЧА	4
ВСТУП	6
МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
<i>Розділ 1. ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ АКТИВІСТІВ У СЕРЕДОВИЩА КРАЇН ПРОЖИВАННЯ</i>	<i>9</i>
Труднощі на початковому етапі інтеграції мігрантів	10
Рівень володіння мовами країн проживання	14
Навчання та працевлаштування за кордоном	16
Громадянство громадських активістів	17
Оцінка ступеня власної інтеграції активістів за кордоном	18
Ставлення населення країни проживання до іммігрантів та українців зокрема	20
Відмінності між українцями за кордоном	24
Причини недостатньої інтеграції українців за кордоном	26
Причини асиміляції українців поза межами України	28
Церква як осередок консолідації українських мігрантів	29
Вибори та голосування за кордоном	30
Роль громадського активізму у процесі інтеграції мігрантів	31
Висновки.....	32
<i>Розділ 2. ГРОМАДСЬКИЙ АКТИВІЗМ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ</i>	<i>35</i>
Соціально-демографічний портрет активіста	36
Початок громадської діяльності респондентів	38
Мотивація участі у громадській діяльності	39
Організації та ініціативні групи	41
Основні напрями діяльності	41

Заходи у сфері культури	43
Видимість у публічному полі країни перебування	43
Склад організацій та ініціативних груп	45
Розвиток і динаміка організацій	46
Ресурси	47
Партнерство та співпраця українських громадських активістів за кордоном	48
Особливості співпраці	53
Конфлікти	54
Довіра	58
Потенційні партнери	59
Майбутнє організацій та громад: бачення респондентів	60
Висновки	61
<i>Розділ 3. ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МІГРАЦІЇ: ВІЗІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ АКТИВІСТІВ ЗА КОРДОНОМ</i>	65
Життєві стратегії активістів: залишитися за кордоном чи повернутися в Україну	66
Мігрувати vs не мігрувати: погляд громадських активістів	67
Досвід міграції: чим активісти хотіли би поділитись?	69
Висновки	71
ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ	72
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА	74
ДОДАТКИ	75
ДОДАТОК А	75
ДОДАТОК Б	77

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Якісне дослідження «Молодіжний громадський активізм українських мігрантів у країнах ЄС», яке провів Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою у 2019 році, є ще одним кроком у реалізації масштабного проєкту МІОКу, що стосується вивчення міграційних процесів з України і складається з наукового та культурно-просвітницького компонентів.

В основу наших досліджень закладаємо системний підхід. Він передбачає наукове обґрунтування вибору елементів системи, логічність зв'язків між ними та утворення нової якості. Під час дослідження суспільних явищ новоутворення полягає в появі у системі якісно нових концепцій, смислів, ідей, яких не було в окремих її елементах. Така система є також синергетичною завдяки відкритості до зовнішнього середовища. За появи нових елементів вона здатна до оновлення та самоорганізації.

Усім дослідженням Інституту притаманна тяглість і гнучкість до змін та викликів зовнішнього середовища. Об'єктом наших попередніх досліджень були мігранти, діти мігрантів (соціальні сироти), а також транснаціональні сім'ї як нова форма буття української родини. Наступним кроком стало вивчення міграційних настроїв молоді: провівши кількісне соціологічне дослідження міграційних настроїв серед студентів п'яти вищих навчальних закладів Львова (2015 р.) та кількісне соціологічне дослідження «Міграційні настрої студентів в умовах візової лібералізації» серед студентів Національного університету «Львівська політехніка» та Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (2017 р.), ми отримали науково обґрунтовані дані щодо нових ризиків, перед якими опинилася наша держава, і необхідності виставити запобіжники для уникнення потужних відтоків молоді за кордон. Це лише кілька прикладів, які свідчать про взаємозв'язок елементів – об'єктів наших досліджень, та частково відображають загальну міграційну картину, що вимагає комплексного й масштабного дослідження й адекватних відповідей на все нові й нові виклики.

Події в Україні, Революція Гідності та війна, яку розв'язала Російська Федерація, стали точкою біфуркації, внаслідок чого відбулися зміни як у характері міграційних процесів, так і в середовищах українців за кордоном, зумовивши активізацію їхньої діяльності та запустивши нові механізми спільного згуртування.

Результати нашого дослідження розкривають особливості громадського активізму українських мігрантів у Європі, його причини та можливі наслідки.

Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою висловлює вдячність Світовому Конгресу Українських Молодіжних Організацій, зокрема його президенту Дмитрові Лекарцеву за сприяння у проведенні дослідження, а також українським громадським активістам, які стали нашими респондентами.

Ірина Ключковська,
Директорка МІОКу

ВСТУП

Інтенсифікація міграційних потоків з України до Європейського Союзу, що тривала протягом останнього десятиліття, події в Україні, зокрема Революція Гідності, анексія Криму та війна, яку розв'язала Росія на Сході України, зумовили посилення громадського активізму українців, які опинилися за кордоном, активізували процеси спільнотного згуртування як у межах окремої країни перебування, так і загалом у ЄС.

Громадський активізм як необхідний елемент демократичного суспільства – це діяльність окремих осіб та їхніх об'єднань, спрямована на розв'язання суспільних проблем. Участь у громадському житті допомагає українським мігрантам не лише інтегруватися в нове суспільство, а й ставати видимими і спроможними виразити свої потреби, інтереси та думку щодо широкого спектру питань.

Громадський активізм українських мігрантів досі не досліджено і не осмислено в достатньому обсязі. Не вивчено його ні як фактор збереження української ідентичності, ні як чинник інтеграції в чуже середовище країни перебування, ні як агента можливого впливу в сучасних європейських суспільствах, ні як потенційного гравця на політичному, економічному і культурному полі взаємовідносин України та обраної країни проживання. Вивчення цих та інших питань могло б стати підставою для:

- розроблення стратегічних та програмних документів;
- взаємодії держави Україна і сучасних громадських українських об'єднань за кордоном;
- реалізації різних цілей та завдань, зокрема для формування громадської думки у країні перебування чи боротьби із дезінформацією, яку веде Російська Федерація в умовах гібридної війни.

Такі виклики вимагають численних комплексних, системних, мультидисциплінарних масштабних досліджень.

У нашому дослідженні ми зосетрилися на вивченні таких питань:

- як відбувається інтеграція молоді в нове середовище;
- які фактори впливають на інтеграційні та асиміляційні процеси українців;

- хто саме, чому і як займається громадською діяльністю;
- у які організації чи формально не зареєстровані групи об'єднується молодь;
- які виклики постають перед активістами та їхніми об'єднаннями;
- які є способи та тенденції взаємодії різних суб'єктів активізму;
- яким молодіжні активісти бачать майбутнє (як особисте, так і організацій чи громад, до складу яких вони належать).

У дослідженні ми зосередилися довкола кількох основних змістових блоків. Розділи звіту побудовані за такою логікою: інтеграція мігрантів, активізм, організації (та ініціативні групи) і їхня взаємодія, узагальнене бачення міграції як особистого досвіду активістів та як соціального явища.

У першому розділі ми розглянули особливості та труднощі в інтеграції українських мігрантів, зокрема молоді, у нове суспільство; дослідили процес їхньої інтеграції, зосередивши увагу на соціальному включенні та згуртованості; проаналізували чинники, що призводять до асиміляції українських мігрантів за кордоном, а також ті, що сприяють збереженню національної ідентичності.

Другий розділ ми присвятили активізму української молоді та її оточення у європейських країнах. У ньому описано типовий портрет українського громадського активіста з огляду на особистий досвід респондентів. Також проаналізовано початки громадської діяльності опитаних та їхню мотивацію до такої активності. Особливу увагу приділено основним сферам діяльності організацій та ініціативних груп українських мігрантів за кордоном, їхньому кількісному і якісному складу, структурі, динаміці їхнього розвитку. Окрім того, систематизовано основні форми взаємодії опитаних активістів та їхніх організацій із зовнішніми суб'єктами, виявлено тенденції цієї діяльності.

У третьому розділі ми висвітлюємо життєві стратегії активістів, а також осмислюємо роль міграції як частини особистого досвіду та як суспільного явища, що стало звичним для мільйонів українців.

Попередні результати дослідження були презентовані на Міжнародній науково-практичній конференції «Громадський активізм українських мігрантів Європи: згуртовані новими викликами» 24 жовтня 2019 року.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні ми застосували якісну методологію – провели глибинні напівструктуровані інтерв'ю з українськими молодіжними громадськими активістами за кордоном. Задля цього ми створили запитальник із можливістю під час інтерв'ю ставити уточнювальні питання, щоб отримати додаткову інформацію щодо тих чи інших аспектів проблеми.

Обраний метод дав змогу глибше зрозуміти особистий досвід, очікування, переживання, мотиви громадських активістів та особливості проявів активізму як феномену серед українських мігрантів за кордоном.

Основними критеріями відбору респондентів були: вік (18 – 35 років), країна перебування (Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, Португалія, Польща, Чехія), термін перебування за кордоном (не може перевищувати 15-и років) і тип громадської організації чи ініціативи, у якій респондент займається громадською діяльністю (до уваги бралися організації та ініціативні групи, які створили українські мігранти, або ті, в яких українські мігранти становлять більшість учасників). Під час вибору країни ми орієнтувалися на кількість українських мігрантів та інтенсивність сучасних міграційних потоків.

У лютому-червні 2019 р. проведено 28 інтерв'ю – по 4 громадських активісти (по два чоловіки та дві жінки) зі семи країн ЄС (Додаток А). Для відбору респондентів ми використали метод снігової кулі. Інтерв'ю проводилися за допомогою Skype та інших VoIP-програм.

Запитальник містив понад 60 питань (Додаток Б). Найкоротше інтерв'ю тривало 40 хвилин, а найдовше – 3 години.

Для ілюстрування висновків, зроблених на основі аналізу всіх інтерв'ю, у тексті розділів ми подаємо вибрані цитати розмов.

Розділ 1

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ АКТИВІСТІВ У СЕРЕДОВИЩА КРАЇН ПРОЖИВАННЯ

У цьому розділі розглянуто різні сторони інтеграції українських активістів у нові європейські суспільства. Основну увагу зосереджено на соціальному включенні та згуртованості як елементах інтеграції, а також на чинниках, що сприяють збереженню національної ідентичності та навпаки – асиміляції.

Міграція завжди була невід'ємною частиною історії людства. В умовах соціальних трансформацій сучасні глобалізаційні процеси спричиняють ще більшу мобільність людей, яка супроводжується посиленням міграційних потоків. Залишаючи країну свого народження, мігрант потрапляє в нове середовище, де він потребує адаптації.

Інтеграція – процес, за якого іноземних громадян приймають у суспільство як в індивідуальному порядку, так і групою. Конкретні вимоги до прийняття з боку суспільства країни, яка приймає, можуть суттєво змінюватися залежно від країни; відповідальність за інтеграцію лежить не лише на одній конкретній групі, а швидше на декількох сторонах: самих іммігрантах, уряді, організаціях і населенні країни, що приймає. Інтеграція не обов'язково передбачає постійне поселення. Проте, вона вимагає взяття до уваги прав та обов'язків мігрантів та суспільств, що приймають, доступу до різноманітних послуг та ринку праці, визначення та поваги до цінностей, які пов'язують мігрантів і суспільства, що приймають, спільною метою¹.

Ми розглядали соціальне включення (social inclusion) та соціальну згуртованість (social cohesion) як елементи інтеграції. Перший термін означає включення іммігрантів в економічне, суспільно-культурне і політичне життя країни-реципієнта². Хоча в дослідженні ми звертали увагу на громадську активність

українських мігрантів за кордоном більше як на суспільно-культурну складову, однак, у цій роботі взято до уваги також економічний та політичний аспекти інтеграції. Другий елемент – соціальна згуртованість – стосується понять антидискримінації, протидії ксенофобії та сприяння взаєморозумінню³, саме тому ми запитували респондентів про ставлення населення країни проживання до мігрантів та українців зокрема.

Важливо підкреслити, що інтеграція, на відміну від асиміляції, означає включення в суспільство, що приймає, зі збереженням національної ідентичності. Асиміляція – це адаптація однієї етнічної або соціальної групи, зазвичай меншини, до іншої. Вона означає прийняття мови, традицій, цінностей і поведінки або навіть фундаментальних життєвих інтересів і зміну свідомості належності⁴. Тому в цьому розділі ми розглянули також фактори, які перешкоджають вдалій інтеграції українців за кордоном та запускають асиміляційні процеси. На противагу їм ми виділили чинники, які сприяють легшому та швидшому входженню українських мігрантів у нове суспільство.

Труднощі на початковому етапі інтеграції мігрантів

На початку перебування за кордоном майже усі мігранти постають перед низкою проблем, які стосуються як соціального включення (зокрема, перешкод в економічному, соціально-

1. Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. Київ: Міжнародна організація з міграції, 2015. 100 с.

2. Integration and social cohesion: key elements for reaping the benefits of migration. Global Compact Thematic Paper. Geneva: International Organization for Migration, 2017. URL: https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Thematic-Paper-Integration-and-Social-Cohesion.pdf (Last accessed: 27.04.2020)

3. Там само.

4. Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. Київ: Міжнародна організація з міграції, 2015. 100 с.

культурному, політичному житті), так і соціальної згуртованості (зокрема, стереотипів, дискримінації, ксенофобії).

Труднощі, на які вказали респонденти, ми систематизували за такими ознаками:

- 1) труднощі соціальної взаємодії;
- 2) повсякденно-побутові труднощі;
- 3) необізнаність із нормативно-правовим полем країни перебування;
- 4) проблема самореалізації.

Під **труднощами соціальної взаємодії** ми розуміємо бар'єри, які перешкоджали повноцінній комунікації з місцевими мешканцями країн, куди мігрували наші респонденти, адже спілкування є одним із базових елементів інтеграції, зокрема показника соціальної згуртованості. Притаманною рисою цього типу є як проблеми, що стосувались особливостей характеру та набутих навичок опитаних, так і тих речей, які від них не залежали, приміром, ставлення корінних мешканців до мігрантів:

● психологічні перешкоди;

“ Я була в Польщі, була в середовищі, поспілкувалася, зрозуміла, що це не так просто. Пам'ятаю, перший раз боялася зробити покупку. Зайшла в магазинчик. Там маленьке містечко. Стоїть перед прилавком продавець, каже: «Що вам подати?». Я боялася, був той бар'єр, трудність перша. Коли я була на Україні, я дуже класно підготувалася, рівень мови і все таке – це було по підручниках, по зошитах. Коли я приїхала до Польщі і зайшла в магазин, в мене був такий ступор. І я думаю, що мені говорити. В мене гроші в руках, а я встидаюся сказати, описати. Тобто в мене все вилетіло з голови

(активістка, Польща)

● погане чи недостатнє володіння мовою країни перебування;

“ Спочатку – це незнання мови. Було дуже важко тому, що до мене почали розмовляти по-французьки чи в парку, чи в школі – я нічого не розуміла, окрім української. Були переживання, що я не вивчу; що це для мене буде важко вивчити таку складну мову, тому що всі кажуть, що треба багато часу, щоб вивчити французьку мову. Кожна мова має свої труднощі. Я десь приблизно через три-чотири місяці стала розмовляти, спокійно володіти французькою мовою. Так само писати і читати

(активістка, Франція)

● відсутність друзів;

“ Я, коли спілкуюся з людьми, які живуть за кордоном, називаю це (є таке) – піврічний синдром – коли проходить пів року такої ейфорії від нового місця, від нової країни, від нових знайомств. Тому що в тебе все нове. Особливо, якщо брати момент, коли в тебе тут нікого немає, немає навіть людини, щоби потрапити в її компанію, щоб вона тобі щось показала. Проходить пів року і ти розумієш такий момент, що, відкриваючи телефон, в тебе там три людини, реально, з якими ти можеш зараз зустрітися. Наприклад, у тебе прийшли вихідні, ти не хочеш сидіти вдома, ти хочеш вийти. Одна людина захворіла, другий зайнятий, третій зараз готується там до екзамену чи ще щось. І ти розумієш, що весь список залишився там – звідки ти приїхав. І це дійсно момент того розуміння приходить, що це все-таки абсолютно інша країна... що ти тут як мінімум нікому не потрібен... Ти повинен сам заводити нові знайомства...

(активіст, Чехія)

● наявність стереотипів щодо українців;

“

Мені здається, що спочатку я відчувала певне таке відторгнення суспільства до мене тільки з огляду на мою національність. Але тоді, вже буквально після двох–трьох місяців, я почала активно знайомитися, спілкуватися, пройшла такий перший період інтеграції. Тоді, коли вони почули, що, ага, я вже розмовляю польською, зі мною можна, в принципі, спілкуватися, тоді я, власне, увійшла в те середовище. <...> Розумієте, тут, в Польщі, саме з історичної точки зору стався такий певний культ націоналізму, вони дуже патріотичні. І в школі їм нав'язували завжди (беручи до уваги різні фактори історичні), попри те, що Україна – сусід, вона не завжди братський народ, на жаль

(активістка, Польща)

”

● відмінність у менталітеті.

“

Хоч я не зустрівся з проблемою браку комунікації, але був такий фактор, що інтегруватися на рівні побутовому чи входити в якийсь ближчий контакт з людьми, ближчу довіру у відносини, то легше з українцями мені було персонально. І через мову, а з іншої сторони – і через якийсь спільний досвід життя в Україні, спільні зацікавлення, схоже почуття гумору, схожі теми на обговорення, схожі серіали і мультфільми, які ми дивилися в дитинстві. Подібний досвід перебування в подібному інформаційному просторі зближує людей. Натомість, приїхавши в Польщу, часом відчував себе не в своїй тарілці при розмовах про якісь такі речі, які були тільки в Польщі

(активіст, Польща)

”

До повсякденно-побутових труднощів ми зараховували сферу соціального життя, яка стосується задоволення базових потреб людини, зокрема взаємодії з матеріальним та нематеріальним середовищем іншої країни:

● інша система організації побуту;

“

Це був мій перший досвід взагалі проживання самої, та ще й в іншій країні. Тобто закупка навіть продуктів, купівля квитка, не знаю, здавання сміття у різні баки – для мене це було вперше все. Навіть те, що треба здавати пляшки окремо. Ну, тобто такі, як би здається, дуже маленькі речі, але вони постійно були нові, постійно собі відкриваєш щось нове

(активістка, Німеччина)

”

● стрес через зміну середовища проживання;

“

Ну, насправді, мені персонально було трішки важко, бо, знаєш, як то виїхала із села. Можливо, міські діти це по-інакшому сприймають. Мене Мадрид трохи імпактував. Це величезне місто, метро, багато людей, багато машин. Кілька місяців мені було важко усвідомити, де я є і просто розслабитися

(активістка, Іспанія)

”

● фінансова нестабільність.

“

Зразу можу сказати – це була нестабільність. <...> Тобто ти міг, в принципі, за день заробити, а потім місяць сидіти без роботи. І це трішки тебе так виводило з рівноваги. Знаючи особливо те, що на Україні в тебе є сім'я, старався якось зразу їм допомогти

(активіст, Італія)

”

Зовнішнім мігрантам зазвичай є **не-знайомим нормативно-правове поле країни перебування**, з чим у них часто можуть виникати певні труднощі. Юридична грамотність щодо прав, свобод та обов'язків мігрантів на початку перебування за кордоном зазвичай є на доволі низькому рівні, однак із часом цей показник зростає:

● **бюрократичні перешкоди;**

“Перший час було досить, ну, не можна сказати, що важко з документами, але був якийсь такий період, що досить багато людей сюди приїхали, і не тільки українців, а і з різних країн. Якось в той час була якась така хвиля міграції. Через це всі документи, які тобі потрібно оформляти, будь-які довідки, будь там подавати документи на резиденцію, от це все займало багато часу. <...> Тобто це чекання було таке досить складне в тому плані, що це якимось невизначено, висіло в повітрі, і ти не можеш виїжджати з країни

(активістка, Португалія)

● **незнання законів та обов'язків мігрантів;**

“Я не можу сказати, що це були жахливі труднощі, але це було, мабуть, інформаційне забезпечення щодо всяких адміністративних кроків. Бо тут це не так просто. Всякі там страховки, папери і таке інше

(активістка, Франція)

● **інша система освіти.**

“Треба було звикнути до того, що книжки видаються не в бібліотеці, а їх треба буде в магазині самому собі купити. Був інший підхід, наприклад, до різних предметів, що історія є одна, а не поділ на українську і всесвітню, що польська мова включає в себе літературу як предмет. Фізкультура – підхід набагато серйозніший, більше уваги прикладалося і були, наприклад, спеціалізації, кола, такі клуби, навіть можна сказати, спортивні, яких не було в українській школі

(активіст, Польща)

Під **проблемами самореалізації** ми розуміли потребу самовираження особистості, особливо у професійному плані; передусім це стосувалося тих українців, які вирішили будувати своє життя поза межами України:

● **складність професійної реалізації;**

“Я мала музичну освіту, я жила в маленьких містечках, то, можна сказати, як у нас на периферії або в якомусь селі. І тому щось, пов'язане з музикою, я не могла зробити тому, що [наш національний інструмент] ніхто не знав, і мій диплом тут не підходив для того, щоб працювати в якомусь державному закладі. І тому от це для мене було проблемою. Тому що людина, яка 20 років навчалась музиці, і має йти на роботу, і не може знайти по професії роботу, і ти маєш їти прибирати... Це... Так, добре, робота, але спочатку було трішки складно в голові переключитись на роботу, яка не була твоєю. Але потім ти звикаєш

(активістка, Італія)

● **високий рівень конкуренції.**

“ Це є Париж. Тут надзвичайно важко жити (сміх). Тому що тут надзвичайно багато людей. В принципі, як у Києві, Нью-Йорку або в інших великих містах. Тут надзвичайно велика конкуренція, і якщо би, наприклад, в моєму рідному місті, де колись проживав, якщо там мені досить легко було колись бути першим у всьому, що я розпочинав (тому що конкуренція була надзвичайно маленька), то тут це надзвичайно важко, і першими ви тут ніколи не можете стати. І це насправді... кожен день така боротьба, знаєте, над тим, щоби просто не впасти і продовжувати боротися

(активіст, Франція)

“ Оскільки квота іноземців у школі була досить велика, то є спеціальні класи вивчення іспанської мови. І взагалі, ми з братом відчували, що було зроблено все для іноземців, для їх легкої інтеграції

(активіст, Іспанія)

“ Не можу сказати, що так важко було, тому що я приїхав, коли мені було одинадцять років. <...> Але я був у спеціальному класі, де нас навчали французької мови. Там були якраз різні люди, які приїхали з різних країн. І ми там всі вивчали французьку, так що воно полегшує, і (зітхання) не все так тяжко насправді було

(активіст, Франція)

Рівень володіння мовами країн проживання

Важливим компонентом інтеграції в нове середовище за кордоном є знання державної мови країни перебування. Попри те, що чимало опитаних громадських активістів серед основних труднощів на початковому етапі інтеграції зазначали насамперед мову, більшість із них уже володіє іноземними мовами на доволі високому рівні.

Варто зауважити, що деякі респонденти, які мігрували за кордон у дитячому віці, у школах відвідували спеціальні класи, де навчалися мігранти, тому відчували сприяння держав-реципієнтів для вдалої та швидкої інтеграції в нове суспільство.

Значній частині опитаних громадських активістів властиво опанувати іноземні мови, якими вони зараз володіють, іще під час навчання в українській школі. Припускаємо, що знання іноземної мови є одним із важливих чинників вибору країни призначення мігранта, адже часто вони обирають ті країни, мовою яких володіють тою чи іншою мірою.

“ Просто я вивчала французьку мову з дитинства і тому, як би, логічно було їхати в країну, мовою якої я вже розмовляла

(активістка, Франція)

“

Більшість слів польських я чула від своєї бабусі в селі, як вона говорила, хоча не знала, що то польські слова, часто з них сміялися. А потім почала вчити польську, і приїхала до Польщі, і зрозуміла, що половину з цих слів я вже давно знаю, навіть з дитинства. А другий момент – то, що я навчалася в гімназії з п'ятого класу і до одинадцятого класу. В нас гімназія мала контракт, підписаний з польськими партнерами. Від п'ятого класу в нас був факультатив – польська мова, тому з польською я була знайома досить так рано

(активістка, Польща)

”

Також траплялися випадки вивчення мови самостійно або на підготовчих курсах за декілька місяців до міграції з метою навчання.

“

В Україні я брала якісь уроки, потім я все забула, і приїхала на платні піврічні мовні курси, і тут вчила

(активістка, Чехія)

”

“

Мені не важко було вчити польську мову. За чотири місяці вивчив на рівень, щоб поступити в приватний навчальний заклад, а потім за наступний рік вивчив на рівень комунікації зі студентами в гуртожитку і на навчання. Пішовши на роботу, то ще мені рік часу пішов, щоб вивчити мову вже на рівень спілкування робочий

(активіст, Польща)

”

Активісти, які володіють мовою країни перебування на базовому чи початковому рівні, зазначали про послуговування нею здебільшого в побутовій сфері та відсутність потреби спілкуватися на вищому рівні.

“

Я португальською на побутовому рівні спілкуюсь, але в мене друзів португальців як таких немає. Я ще не встигла дуже інтегруватися в суспільство. Тобто, якщо потрібно, наприклад, в магазині поговорити, я розмовляю частково англійською, тому що я ще не дуже добре португальську вивчила. Де мені не вистає португальської, на англійську переходжу. От, але мало спілкуюсь португальською, якщо чесно

(активістка, Португалія)

”

Натомість відсутність середовища, де можна спілкуватися будь-якою іншою мовою, окрім мови, яка домінує у країні перебування, доволі сильно впливає на її опанування. Окрім того, загальна ерудованість, мовний потенціал людини, досвід вивчення інших мов відіграють у цьому процесі чималу роль.

“

В перший період я навіть не можу сказати, що для мене особисто мова була проблемою. Тому що, по-перше, за місяць до того, як я переїхала в Італію, я вже почала вивчати італійську. По-друге, так як я навчалась музиці, а в класичній музиці майже всі терміни є італійською, то я вже багато слів знала. Я почала одразу жити в італійському середовищі, але не мала ні друзів, ні нікого, з ким би я могла в Італії розмовляти українською чи російською, і я почала одразу розмовляти італійською

(активістка, Італія)

”

Навчання та працевлаштування за кордоном

Одним із базових елементів включення мігрантів у суспільство країни перебування є працевлаштування та здобуття освіти. Фактично, це такі сфери, де тією чи іншою мірою відбувається комунікація між суспільством, що приймає, та його гостями. Саме так українські мігранти мають змогу інтегруватися в економічне життя країни-реципієнта, що в подальшому, ймовірно, матиме позитивний ефект для економіки європейських держав.

Варто звернути увагу, що чимало респондентів, які погодилися взяти участь у нашому дослідженні, навчалися чи навчаються за кордоном. На основі їхніх відповідей ми зробили висновок, що здобуття диплома європейського зразка є своєрідним пропуском для працевлаштування за фахом навіть для тих осіб, які є іммігрантами.

“Я зараз пишу свою магістерську роботу і паралельно працюю в одній фірмі при університеті якраз. Це такий дослідницький центр, де працюють і PhD, і просто студенти
(активістка, Німеччина)”

“Як тільки переїхала, я була студенткою на правовому факультеті і паралельно зі своїм навчанням я займалася бебісітінгом, підробляла, тобто з дітьми сиділа. І, власне, як на останньому курсі навчання, як закінчила навчання, я завжди працювала в юридичній сфері
(активістка, Франція)”

“Я навчався в університеті в Празі на юридичному факультеті. Працюю адвокатом в адвокатській конторі. І займаюся професією, власне, яку отримав, якою хотів займатися
(активіст, Чехія)”

“Після бакалавра я поїхав за кордон вчитися на магістра. І мені там пощастило вчитися в трьох країнах протягом двох років. Я рік вчився в Німеччині, а потім пів року в Бельгії, і пів року в Іспанії. Після цього я поступив в аспірантуру у Франції. Захистив дисертацію. Зараз працюю на фірмі, можна сказати, за спеціальністю
(активіст, Франція)”

Чимало опитаних активістів зазначили, що паралельно з навчанням в університеті мали тимчасову роботу. Водночас додаткова зайнятість дозволила декотрим не лише фінансово забезпечити свою життєдіяльність, але й розширити рівень соціального капіталу.

“Працювати почав ще на першому курсі, підзаробляти. Тобто, певні знайомства, певний досвід здобував вже від першого року, так можна сказати, вже від кінця першого року свого перебування в Польщі
(активіст, Польща)”

Натомість тим мігрантам, які не здобували освіту у європейських закладах вищої освіти, значно складніше влаштуватися за фахом.

“

Я маю український диплом, але так як Україна не знаходиться в Євросоюзі, і тому тут, для того, щоб працювати в школі, або відкрити свою музичну школу, або якісь курси, ти маєш мати (італійський – ред.) диплом. Або для того, аби український диплом був дійсним, ти маєш його перероблювати

(активістка, Італія)

”

Зазначимо, що серед наших респондентів були мігранти, які представляють абсолютно різні професійно-кваліфікаційні рівні – як низькокваліфіковані, так і висококваліфіковані.

Громадянство громадських активістів

Отримання статусу громадянина країни проживання є найвищим рівнем політичної інтеграції мігранта. Однак, з одного боку, цей процес забезпечує включення мігранта в суспільно-політичне життя країни проживання, але з другого – може сприяти запуску процесу поступової його асиміляції. Щодо останнього, то серед українських громадських активістів за кордоном таких випадків ми не зафіксували.

Після певного терміну проживання за кордоном, у європейських країнах, мігранти, як правило, отримують можливість набутися громадянство країни призначення. Деякі з опитаних громадських активістів зазначили, що отримали право на подання документів для зміни громадянства. Частина отримала або планує отримати паспорт іншої країни, мотивуючи це складністю проживання за кордоном через постійні бюрократичні труднощі.

“

Дуже багато різних речей, яким французьке громадянство набагато більш допомагає, ніж бути просто тут членом суспільства, який кожного року має подавати заново документи і чекати на відповіді, чи він залишиться в цій країні, чи ні. Надіємося дуже сильно, що в Україні буде дозволено подвійне громадянство, тому що нам трішки так важко було відказатися від українського громадянства, так як ми повністю відчуємо себе українцями

(активіст, Франція)

”

Натомість мігранти, які зберігають українське громадянство, зазначають, що не використовують можливість змінювати його через моральний дискомфорт, спричинений відмовою від українського паспорта. А все через не до кінця врегульоване питання подвійного та множинного громадянств.

“

Багато моїх друзів вийшли заміж за італійців і могли б взяти собі громадянство Італії, але вони залишаються українцями. Тому що всі кажуть, і я також так вважаю, що, взявши італійське громадянство, повертаючись в Україну, відчувати себе якимось... гостем, не дуже приємно. Тобто я вважаю, що якби давали подвійне громадянство, то було б набагато краще

(активістка, Італія)

”

Саме тому опитані громадські активісти позитивно ставляться до ідеї запровадження подвійного чи множинного громадянства. На їхню думку, наявність паспорта країн Європейського Союзу спрощує процедури працевлаштування, навчання й проживання загалом, та дає

ширші можливості для міжнародної мобільності. Водночас вони хотіли б залишатися громадянами України. У цьому разі українські мігранти матимуть шанс впливати на політику як країни перебування, так і України, шляхом участі в електоральному процесі.

Втім, активісти акцентували на зворотній стороні медалі – небезпеці подвійного громадянства в умовах гібридної війни Росії проти України. На думку опитаних, право на подвійне чи множинне громадянство має реалізовуватись лише з визначеними країнами, за винятком Російської Федерації.

“ Я не дуже розбираюся в тонкощах законодавства, але мені цікаво досвід інших країн. Чи існує, наприклад, така штука, щоб був протокол громадянства однієї країни з одними, але з іншими – ні. <...> Наприклад, з усіма країнами, крім Росії. Бо якби така практика існувала, то це було б надзвичайно важливо для українців, які живуть за кордоном набагато більше років, як я, і які, наприклад, уже не бачать свого майбутнього в Україні
(активістка, Португалія) ”

Оцінка ступеня власної інтеграції активістів за кордоном

Абсолютна більшість опитаних громадських активістів вважають себе добре інтегрованими в суспільство країни перебування та почуваються досить комфортно в новому середовищі. Під «комфортністю» ми розуміли умови та обставини, що сприятливо впливають на самопочуття мігрантів.

“ Як я виходжу на термінал іспанський, я відчуваю, що мені комфортно в Іспанії. Дивися, я тобі скажу чесно: я коли в Іспанії, я їду в Україну і кажу: «Їду додому». Коли я в Україні, і коли я їду в Іспанію, я знову кажу: «Я їду додому». Я можу сказати, що в мене два дома – в Україні, в Іспанії
(активістка, Іспанія) ”

У сприянні інтеграційному процесові не останню роль відіграла допомога різних людей – як українців, так і місцевих мешканців. За результатами аналізу отриманих інтерв'ю ми виділили такі чинники:

- наявність громади українців, які проживають за кордоном;

“ Наші земляки дуже допомагали в тому плані, починаючи з банальної інфраструктури – де і які магазини є, закінчуючи тим, до якого лікаря краще звернутися
(активіст, Німеччина) ”

- функціонування української церкви за кордоном;

“ Велику роль зіграло знайомство з нашою парафією. Там по неділях відбувалася зустріч молоді. На неї приїжджали навіть люди з інших міст. Багато знайомств там відбувалося. Тобто я там знайшов багато друзів, з якими до сих пір ми розвиваємо стосунки, різні проекти. Там дуже багато талановитих людей, ідейних. Тобто взагалі ті роки для нас як ностальгія, коли ми там знайомилися, знаходили один одного і вже потім якісь проекти робили
(активіст, Італія) ”

● **відкритість суспільства перебування до мігрантів.**

Можна сказати, що італійці досить такі люди... вони тобі допомагають. Тобто вони бачать, якщо ти хочеш, якщо ти маєш бажання працювати, то навіть не звертають уваги, що ти там не дуже добре розмовляєш італійською. Вони хочуть бачити, насправді, бажання, і вони тобі допомагають
(активістка, Італія)

Як уже зазначалося, чимало наших респондентів переїжджали в ті країни, де мали родичів чи знайомих, які, відповідно, допомагали їм краще інтегруватись. Однак не варто недооцінювати роль соціальних мереж, завдяки яким відбувається комунікація українців зі своїми земляками у країнах перебування для вирішення тих чи інших питань.

Мені дуже пощастило, оскільки я приїхала сюди до мами своєї, і мама мені допомагала, якщо десь потрібно було, тому там було набагато легше через це. Якщо приїжджати самому, звичайно, набагато складніше, тому що все тобі треба дізнаватися, шукати. Але в Португалії досить класно те, що тут є група в фейсбуку, і вони дуже допомагають, тобто будь-які питання, які в тебе є, ти можеш там задати, і групи ці активні, тобто багато коментарів з'являється, люди розказують про свій досвід, ну, це дуже класно, це дійсно дуже допомагає
(активістка, Португалія)

Вдала інтеграція українських мігрантів за кордоном може бути здобутком і для країни-реципієнта, і для країни-донора, але водночас потенційною втраченою для України через зменшення ймовірності реєміграції. До того ж деякі респонденти зазначили, що за кордоном почуваються набагато комфортніше, ніж у країні свого народження.

Можна сказати, я без перебільшення почуваю себе комфортніше в Франції, ніж коли я приїжджаю в Україну... Тому що... не знаю, чи я вже привикла до такого руху, що треба багато рухатись, треба багато робити. А приїжджаю в Україну... мені тяжко... Перші тижні мені просто тяжко зрозуміти, що я в Україні
(активістка, Франція)

Я скажу так, що перші пів року, коли ми сюди переїхали, мені дуже хотілося додому. Страшенно хотілося додому, назад в Україну, бо там тобі все знайоме, ти там все знаєш, все розумієш, тут період адаптації давав про себе знати. Однак відчувши, просто змінивши оточення, змінивши умови життя, я відчуваю, що в Україні мені зараз не так комфортно, як було раніше. Я приїжджаю в Україну і я відчуваю брак того, що я маю тут
(активістка, Чехія)

Натомість серед респондентів були й ті, хто не вважав свою інтеграцію повністю завершеною. Основною причиною вони називали недостатній рівень володіння державною мовою країни перебування. Здебільшого це пов'язано з навчанням в університетах англійською мовою або зі специфічним видом професійної

діяльності, яка фактично не потребувала комунікації з місцевим населенням. Втім, такий стан речей не сильно впливав на відчуття дискомфорту в новій країні.

“ Я працюю в інтернеті, можна сказати як фрілансер. Насправді через це я не так добре знаю португальську мову. Якби я тут ходила десь на роботу, прямо з португальцями взаємодіяла більше, звичайно, що я набагато краще вивчила мову і, напевно, що інтегрувалася би. Вже і були би в мене друзі-португальці, а так виходить, що я з ними не взаємодію особливо, не маю де (активістка, Португалія) ”

“ В принципі, почуваюсь комфортно. Якби знав мову, то взагалі проблем би не було. Так як не знаю мову, то інколи, коли, наприклад, перевірка газових котлів чи ще що-небудь, проходять декілька разів на рік. <...> В принципі, тут до цього також ставляться з розумінням і, реально, за виключенням декількох ситуацій на місяць, коли такі незручні ситуації, коли ти не можеш відповісти, або ти зрозумів, але не можеш відповісти, то в загальному плані цього дискомфорту немає, навіть не дивлячись на те, що я не знаю мови (активіст, Німеччина) ”

Ставлення населення країни проживання до іммігрантів та українців зокрема

Охарактеризувавши ступінь соціального включення опитаних емігрантів у різні аспекти життя країни-реципієнта, розгляньмо другий аспект інтеграції –

показник соціальної згуртованості, зокрема готовності населення країни-реципієнта приймати іммігрантів, зосібна з України.

Під час інтерв'ю опитані громадські активісти зазначали, що інколи помічали специфічне ставлення населення країни їхнього перебування до мігрантів та до них зокрема. Зауважуємо, що ми описуємо досвід українських громадських активістів та окреслюємо ситуації, у які вони потрапляли, а також ті речі, які є важливими для них особисто, тому не варто сприймати їхні відповіді як об'єктивну реальність, яка стосуватиметься кожної людини, адже в межах однієї країни респонденти могли по-різному описувати ті чи інші речі.

Загалом ми можемо виділити певні тенденції у ставленні до різних мігрантів та українців. Респонденти наголошували на тому, що після початку європейської міграційної кризи у 2015 р. у деяких країнах зросла настороженість місцевих мешканців щодо біженців та інших мігрантів з африканських країн і країн Близького Сходу. Громадяни країн ЄС здебільшого звертають особливу увагу на тих, хто не інтегрувався чи не має бажання інтегруватися в нове суспільство.

“ В останні роки в Італію приїхало дуже-дуже-дуже-дуже багато мігрантів саме з Африки, із Сирії, з Марокко і Тунісу, і дуже багато людей... Ці національності тут... і вбивають, і... Тому, звичайно, італійці почали відноситись до них дуже-дуже... навіть, можна сказати, не тільки обережно, але й багатьох навіть ненавидять. Дуже багато складнощів вони їм роблять. От була така спокійна країна, всі були тут такі і веселі, і посміхались, і вже після десяти років, які я тут живу, я бачу, як тут все змінюється (активістка, Італія) ”

“

Можливо, інколи місцеве населення якось скептично відноситься до мігрантів, але в більшості своїй все добре. І тим паче до європейців взагалі ставляться добре. Можливо, там, є якісь нарікання на турків, на Сирію та інші країни Африки, наприклад Північної Африки, але все одно до європейців, зокрема до мене, ніхто не казав, що я, там, «понаїхали» чи ще щось таке

(активіст, Німеччина)

”

“

Тут, у Франції, дуже сильні настрої націоналістичні зараз. Тут є проблема з вихідцями з країн Магрибу. Це люди, які вже французи в другому і третьому поколінні, але вони себе французами не відчують: і французькі культурні цінності не сприймають, і доволі часто беруть участь в ситуаціях, пов'язаних з криміналітетом. Це велика проблема. І люди, які відносяться до цієї групи, звичайно, не всі такі, але є висока статистика досить, вони живуть в окремих районах. Туди навіть французи, які народилися в Франції, і їхні батьки в Франції, не заходять, бояться

(активіст, Франція)

”

“

Я не відчувала ніякого расизму на собі, ні на моїй сім'ї. Нас ніколи не дискримінували, але я чую, як відгукуються про другі національності. Знаєш, я напевно, думаю, що вони нас (іспанці українців – ред.) вважають більше достойною нацією, ніж людей з Латинської Америки, чи з Африки, чи з Марокко. Я так думаю: ми люди роботящі, і про нас багато не говорять в новинах, ми такого нічого не натворили

(активістка, Іспанія)

”

За словами респондентів, до українців корінні мешканці країн їхнього поточного перебування здебільшого ставляться **позитивно** або **нейтрально**. Значною мірою це зумовлено трудовою діяльністю українців, яка хоч і не потребує спеціальної кваліфікації чи професійної підготовки, однак виконується на якісному рівні.

“

Я помітила: якщо португальці дізнаються, що ти з України, то дуже радіють. Кажуть: «В нас дуже багато українців. Ви дуже швидко вчите мову, українці завжди дуже класно і швидко по-португальськи починають говорити». І так, як я помітила, українців вони люблять. Є якась така репутація в українців, знаєте, багато наших жінок працюють десь в будинках, наприклад, домогосподарками, або щось таке. Ну і вони себе показали як хороші, відповідальні. Мені здається, що українців відносно люблять. Тобто є навіть таке позитивне ставлення: «А, україніано? Класно, класно»

(активістка, Португалія)

”

Виявлені **стереотипи** щодо українців ми структурували за ознаками щодо **професійної діяльності** та **особливостей поведінки** українців.

Упередження за ознакою професійної діяльності полягає в тому, що попри зростання позитивних репутаційних характеристик українських трудових мігрантів, українці часто стають заручниками образу некваліфікованого робітника. Зокрема, йдеться про доволі популярну в Італії серед українських жінок роботу доглядальниці за літніми людьми чи, наприклад, чоловіка-будівельника у Чехії та ін.

“

Якось мені здається, що це скоріше таке соціальне явище, тобто є стереотип, наприклад, стосовно українців, які працюють тільки на будівництві, або українок, які працюють прибиральницями, що, з одного боку, зрозуміло, бо насправді українці і українки так працюють. З іншого боку, все ж таки мінімально з людьми, з друзями, з якимись близькими людьми, вони мають зацікавлення і уявлення, що так само багато українців працюють науковцями, інженерами і т. д. Ну, це питання стереотипів як таких. Їх багато не тільки стосовно українців, звичайно

(активіст, Чехія)

”

“

Коли (італійці – ред.) бачать жінок похилого віку, то це є клеймо, що ти баданте (опікунка – ред.), тобто навіть якщо ця людина, наприклад, інженер, як-от, моя мама, але вона жінка похилого віку, українка, то це – баданте. Що стосується зараз, вони трошки змінилися. Можливо, українців вони поважають ще більше, вони вже з ними познайомилися. Наприклад, коли шукають цих сиділок, баданте, вони шукають дуже часто українок...

(активістка, Італія)

”

Інша група ознак щодо стереотипів стосується сприймання з боку іноземців особливостей поведінки українців. Респонденти зазначили про існування стереотипів, у яких українок сприймають як меркантильних чи легковажних жінок, а українських чоловіків пов'язують із надмірним споживанням алкоголю.

“

Українки як жінки мають таку... як тут кажуть, популярність як жінки, які шукають чоловіків з вигоди. Але це завжди жінки, які гарні, які доглянуті, ти впізнаєш її на вулиці, от що вона наша. Чоловіків зазвичай завжди асоціюють з алкоголізмом. <...> Ну, правда, якщо брати по ціні роботи, то ціняться також наші працівники, наприклад, навіть якщо брати на прибиранні, дорожче, ніж працівники з Латинської Америки або з Марокко

(активістка, Іспанія)

”

“

Зараз... це стосується жінок, наприклад, коли вони (італійці – ред.) бачать молодих жінок (а у нас українки майже всі красиві) то, на жаль, їм дають клеймо жінки легкої поведінки. Ну, не завжди, але коли, наприклад, вони дивно одягаються, от в цьому сенсі. Можна сказати, 60 – 70% італійців поверхово думають про нас, і то не тільки про нас (Україна, Румунія, Росія, Білорусь). Коли ти кажеш «дівчина зі Сходу Європи», на жаль, тобі дають таке клеймо. Але, як кажуть, немає вітру без вогнища, тому, що це дає зрозуміти, що було багато таких, на жаль, жінок і дівчат, і тому вони так і думають

(активістка, Італія)

”

Також, незважаючи на позитивне та нейтральне ставлення іноземців до українців, про яке ми зазначили вище, респонденти констатували й випадки відвертого негативного ставлення з боку місцевих мешканців. Здебільшого це пов'язано з явищем конкуренції та стосується риторики «мігранти забирають у нас робочі місця/місця в навчальних закладах».

“

Коли я сюди приїхала, відповідно, я ж мови не знаю, а англійською вони (однокласники – ред.) зі мною спілкуватися не хочуть, хоча володіють нею прекрасно, як і французькою. Ви ж розумієте, що я тільки приїхала, і я тут тільки 2 місяці, і логічно, що я не можу сформулювати базового речення. <...> І що стається: за пів року навчання в дванадцятому класі та, яка приїхала без мови, без мінімальних знань португальської, починає бути на рівні твердої ударниці, а потім – одна з кращих в класі. І коментарі, які я відчула збоку: «О, приїхали сюди і забирають наші місця у вищих навчальних закладах»

(активістка, Португалія)

”

“

Деякі люди себе взагалі агресивно ведуть: «Чого вони тут понаїхали? Чого ви тут поприїжджали? Ви забираєте наші робочі місця!» Але це не можна так ставити ярлик на всіх людях. Тобто є якийсь окремих відсоток маленький людей, які негативно настроєні. Зазвичай поляки відверті, щирі, тим більше, якщо нормально з ними спілкуєшся

(активістка, Польща)

”

Однак, попри існування в уявленнях іноземців певних образів українців, які пов'язані з професійними стереотипами чи «типовими» моделями поведінки, а також поодиноким негативним ставленням з боку місцевих мешканців, можна досить чітко простежити тенденції щодо зміни ставлення до України як держави та українців після анексії Криму й російської агресії на Сході України. Якщо раніше мешканці європейських

країн нерідко не розрізняли українців та росіян, то вже після Революції Гідності стали відкрито підтримувати Україну.

“

Я коли приїхав сюди, то мені всі казали, що... Всі питалися: «Ви звідки?». Я казав: «З України». Всі казали: «Ніколи не чув» (сміх). Я казав, що «Біля Росії». А вони кажуть: «А, Ви з Росії, та». Так що, в принципі, навіть тоді, коли була Помаранчева революція, то це все ж таки в той час 2005 – 2006-ий рік про Україну взагалі мало хто знав і мало хто говорив. Але відколи вже почалася Революція Гідності, тут насправді люди бачать Україну. От, наприклад, люди мене дуже часто запитуються: «А як Вас звати?». Я відповідаю, і у них зразу такий рефлекс: «А, Ви росіянин». Я кажу: «Ні, я з України». І вони весь час вибачаються і кажуть: «А, ні, ми не хотіли». Тобто вони зразу розуміють, що тим, що вони сказали, що «Ви з Росії», вони могли мене образити. І дуже приємно бачити (сміх)

(активіст, Франція)

”

“

Взагалі поляки абсолютно нормально ставились до мене, ніхто ніколи не обізвав тут в Польщі, не ображав. Усі поляки нормально, абсолютно адекватно ставились до нас. Особливо я хочу підмітити, що оці останні роки, коли в нас складний час, війна на Україні і матеріальне становище, економіка і так далі. Вони нас підтримують, особливо ті, що більше цікавляться новинами, цікавляться тим всім. Вони просто реально підтримують наших людей

(активістка, Польща)

”

Відмінності між українцями за кордоном

Для України останнє десятиліття було знаковим у плані міграційних процесів, адже у 2014 році відбулася збройна агресія Росії проти України, анексія Криму, загострилися політична та економічна кризи в державі, а у 2017 році набула чинності угода про безвізовий режим між Україною та ЄС. Відбулася зміна вектору міграції українців – зі «сходу» (Росії) на «захід» (у європейські країни). Часто українці, які перебувають за кордоном, ініціюють та сприяють міграції своїх родичів чи знайомих, вибудовуючи транснаціональні комунікаційні мережі мігрантів.

“Перша річ – це саме мотивація українців, які приїжджали раніше, коли приїзд був важчим, зокрема, через брак інформації, важкі логістичні процеси, документацію. <...> Ці люди були більш активні, краще вмотивовані і вони знали, нащо вони сюди приїжджають. Зараз є багато людей, які приїжджають суто на заробітки, є багато людей, які приїжджають просто як альтернативу до якогось іншого міста в Україні. Друга річ – навіть географічно раніше більшість людей була з великих міст і з Західної України, то зараз видно менші містечка і села, і більше Схід і Центральна Україна. Ну, і третє – люди приїжджають досить часто, маючи якийсь контакт всередині: або людину з її села, міста, чи колишній однокласник, чи члени сім'ї, чи якась інша річ. На жаль, такі люди приїжджають в уже сформоване україномовне чи російськомовне середовище, відповідно, мають меншу мотивацію відкривати себе на місцевих жителів

(активіст, Польща)

За час свого перебування за кордоном українські активісти зазначили, що відчують певні відмінності між тими українцями, які приїхали порівняно нещодавно (до 10 років), і тими, що приїхали уже давно чи навіть народилися за кордоном. Звичайно, існує залежність не тільки від терміну перебування за кордоном, але й від віку та сфери зайнятості мігранта.

“Є люди, які приїхали більше 10 років сюди, і вони все життя працювали в якійсь родині, наприклад як прибиральниця або баданте (опікунка – ред.). Тобто вони відокремлені від справжнього життя в Італії тому, що вони завжди знаходяться двадцять чотири години на добу з цією людиною. І тому не дуже інтегровані, вони залишаються з тим самим менталітетом. Але я знаю багатьох людей, які живуть тут більше десяти років і працюють адвокатами, або займаються офіційними перекладами при якомусь суді, або займаються іншою якоюсь справою, в них дуже інший менталітет, більш такий європейський. Вони більш такі відкриті і не ставлять перед собою так багато «дверей», що це не можливо

(активістка, Італія)

На основі відповідей опитаних громадських активістів ми виділили відмінності між представниками української діаспори та новітніми українськими мігрантами. Зауважуємо, що ці явища не стосуються абсолютно всіх категорій мігрантів, а є певними спостереженнями тих тенденцій, які можуть як зменшитися, так і поглибитися в майбутньому:

1) **діти українського походження**, які народилися за кордоном, а також мігранти, які переїхали за кордон у дитячому віці, розуміють українську мову або володіють нею на досить низькому рівні, а тому здебільшого **послугуються мовою країни, де вони мешкають**;

“

Є різниця. Це залежить від виховання, яке дають батьки дітям, але в основному нові покоління, які виросли вже на іспанській землі, вони вже іспанці, розумієш. Вони, напевне, не задумуються, хто вони є: чи вони є українці чи іспанці. Як на мене, багато хто не знає української мови. А якщо знає, то їм дуже важко нею спілкуватися. Здебільшого діти, які народжені в Іспанії, розмовляють в своїх сім'ях по іспанській мові

(активістка, Іспанія)

”

“

Є багато молоді, які сюди приїхали, коли їм було вісім і десять років, які розмовляють тільки італійською. Тобто вони знають українську, але ти з ними розмовляєш і вони тобі відповідають італійською, тому що (їм зараз, можливо, сімнадцять – вісімнадцять років) вони тут вже десять років і себе відчують італійцями, з тобою спілкуються італійською

(активістка, Італія)

”

2) українці, які народилися за кордоном чи живуть там тривалий час, **перебувають в інших культурних та інформаційних середовищах**, тому по-різному уявляють Україну. Діаспора сприймає українське коріння дещо

ідеалізовано, а мігранти, які тривалий час перебувають за кордоном, часто бачать Україну такою, якою вона була до часу їхнього від'їзду. Натомість українці, які порівняно нещодавно мігрували за кордон, реалістичніше оцінюють проблеми України;

“

Ті, які виїхали більше десяти років і живуть за кордоном, у них залишилися розуміння про Україну як Україну десятирічної давності або більше. Ті, які тільки приїжджають, в них розуміння України – один рік, два тому, тобто це мода, традиції якісь, музика

(активіст, Італія)

”

“

Діаспора дивиться на культурний аспект, на аспект своєї приналежності до народу. Натомість мігранти оцінюють Україну більш реалістично, тому що вони тут жили, вони знають реальні аспекти життя, плюси і мінуси, проблеми, хороші і погані речі, яких діаспора не знає просто, бо вони там не жили

(активіст, Польща)

”

3) **менталітет** українців, які народилися за кордоном або перебувають там тривалий період, **формується під впливом локального** та набуває його рис;

“

Чим ти тут більше знаходишся, тим більше впитуєш в себе, знаєш, жести їхні, якісь слова, якісь вирази. Навіть просто мислиш ти вже трошки по-іншому

(активіст, Італія)

”

“

Люди, які проживають тут більше десяти – п'ятнадцяти років, дивляться на світ трошки через призму саме західноєвропейського суспільства, хоча вони є українцями. Все-таки жити стільки років у країні, яка настільки відрізняється від твоєї батьківщини, впливає на менталітет людини навіть у зрілому віці. Тому я думаю, що вони навіть дивляться на деякі речі по-інакшому – речі, пов'язані і з побутом, і з загальним життям, і речі, які більше зв'язані із політикою, скажімо, як в Україні, так і загалом у світі

(активіст, Іспанія)

”

“

Мені здається, що деякі українці, які вже народилися тут, відчують себе більше українцями, ніж французами. <...> Вони розмовляють українською мовою, вони вбирають вишиванки, вони ходять на кожні мітинги, прапори носять з собою, співають гімн України. А ті, що приїхали до десяти років, це якось обходять. Вони стараються не показувати, що вони українці. Вони, коли треба святити Паску, наприклад, тоді вбирають вишиванку, а так вони навіть стараються... не ходять навіть на мітинги

(активістка, Франція)

”

4) **українська діаспора** більш охоче долучається до **громадської активності** українців за кордоном, порівняно з новітніми трудовими мігрантами, які концентруються на заробітках.

Причини недостатньої інтеграції українців за кордоном

“

Цілями діаспори є збереження культури, а цілями мігрантів тут, в Польщі, – або заробіток грошей, <...> або побудова нового життя в новому суспільстві, тобто побудова життя для своєї родини, для себе в польському суспільстві. І тоді в них цілі такі, що треба вирішити проблеми з документами, з організацією, з роботою, з правами на квартиру, бізнес, дитину віддати в школу чи в дитсадок. Тобто ці цілі і ті проблеми, з якими зустрічаються мігранти, вони трошечки відділяють їх від меншини чи від діаспори

(активіст, Польща)

”

Розглянувши досвід опитаних громадських активістів в інтеграційних процесах, вважаємо, що необхідно виокремити такі чинники, які перешкоджають вдалій інтеграції у нове суспільство, і такі, які призводять до повної асиміляції.

Не всім українцям, які мігрують за кордон, вдається повністю адаптуватися до середовищ країн призначення. Зазначимо, що такі випадки не є масовими, однак мають місце серед українських мігрантів. Припускаємо, що така поведінка властива саме короткостроковим трудовим мігрантам, які не планують залишатися за кордоном надовго.

Досить поширеною причиною небажання інтегруватися є замкненість у колі спілкування винятково українців

або вихідців з пострадянських країн – **автосегрегація**. У таких випадках контакт із місцевими мешканцями стосується здебільшого побутової і частково робочої сфери, однак рідко виходить на інші рівні.

“

Ви знаєте, що якщо брати інтеграцію, то тут (у Чехії – ред.) достатньо велика можливість взагалі не стикатися ні з чим чеським. Тобто тут можна вибудувати таке коло спілкування, коли всі твої друзі будуть, ну, як мінімум, російськомовні або абсолютно українці, тому що є величезна кількість людей з Білорусі, Казахстану, тієї ж Росії і так далі, з пострадянського простору. <...> Ти можеш прийти, знайти собі лікаря чи адвоката, чи ще когось, який буде говорити англійською, чи, якщо треба, – російською, чи навіть українською, та й в банку то саме. Тому цей момент трішки розслабляє. Достатньо багато знаю людей, які, в принципі, не спілкуються з чехами абсолютно, тобто десь там на роботі, коли потрібно, а так, щоб сказати, що в них є близькі друзі, що в них є якесь таке коло спілкування чеською, в чеському соціумі, не так вже і багато

(активіст, Чехія)

”

Утім, підтримка українців у новій країні для новітніх українських мігрантів мала різний вияв впливу. З одного боку, вона створювала можливість мінімізації повсякденно-побутових труднощів та незнання нормативно-правового поля країни перебування, але з другого – створювала **труднощі з вивченням мови** країни перебування.

“

Ну, насправді я навіть не знаю, як би в мене склалося, бо вони (люди, яким не вдалося інтегруватися – ред.), так само як я, приїжджали без знання німецької мови, і мабуть, це було головною проблемою, тому що вони приїжджали і попадали повністю в німецьке суспільство. В них не було підтримки українців, української громади і їм було досить складно інтегруватися на першому етапі. В мене ж це було набагато простіше за рахунок того, що мені допомагали вже хлопці та дівчата, котрі тут прожили по п'ять – десять років, і все було досить легко і просто, так би мовити

(активіст, Німеччина)

”

Ще однією причиною є **розбіжності в цінностях та інший менталітет**, які можуть не збігатися з поглядом на життя у представників суспільства, що приймає. Властиво це стосується як молодого покоління, так і людей старшої вікової категорії.

“

В основному я чула такі аргументи: обмеження свободи, коли дуже давить от ця вся бюрократія, закони, коли хочеш почати свій бізнес... І все дуже контролюється: крок вправо, крок вліво, невірно – штрафи, плюс, як би, чула аргумент, що німці недружелюбні, що тут якось все депресивно, недушевно і так далі. Тобто не всі реально почуваються тут щасливими, дуже багато поїхали назад, не тільки українці, а й інші національності

(активістка, Німеччина)

”

“

Я приймала наших українців, які просили політичний притулок в Іспанії. Здебільшого, це були молоді хлопці призовного віку, які жили в Україні, не навчалися більшість, жили в своєму селі, місті і за рахунок мами, яка надсилала кошти. Потім їм прийшла повістка і, звичайно, що перше, що мама подумала – це уберегти свою дитину і забрати до себе до Іспанії. І таких людей зібралося, хлопців особливо, досить велика група – які не спілкуються, не інтегруються, не вивчають мову, і навіть інколи створюють проблеми, мають конфлікти з... наприклад, поліцією. Це коли компанії наших українських хлопців били пару хлопців-гомосексуалів тому, що їм не подобалося, що вони там йшли за руку чи вони цілувалися, я не знаю... не пам'ятаю точно, але був такий випадок

(активістка, Іспанія)

”

Причини асиміляції українців поза межами України

Незважаючи на випадки невдалої інтеграції українців у середовища країн проживання, існують приклади повної асиміляції. Частина опитаних розповідали про ситуації, коли українці соромилися розмовляти українською мовою або не визнавали свого походження.

“

От наша подружка, що працює в консульстві, каже, що бувають такі випадки, коли їй дзвонять і розмовляють італійською. Ну, і вона каже: «Можливо, ви можете розмовляти українською?». «Ні, я вже не пам'ятаю. Я вже тут п'ятнадцять чи двадцять років»

(активістка, Італія)

”

На основі відповідей громадських активістів можемо виділити такі причини, які змушують українських мігрантів цуратися своєї національної ідентичності:

- **образа на Україну**, яка полягає в розчаруванні українців через перебування у скрутному економічному становищі в межах національних кордонів, а також стрес та тривогу через неможливість української влади вирішити питання теперішньої війни Росії проти України;

“

Є така категорія людей, які не тому, що їм не подобається ця країна, а тому, що у них були надзвичайно великі, наприклад, економічні труднощі в Україні, і вони просто хочуть про це все забути. І вони роблять вигляд, що... Їх є досить мало, насправді, але трапляються ті люди, які роблять вигляд, що вони є французи

(активіст, Франція)

”

“

Я знаю людину, яка повністю відмовилась від поїздок до України, звела до мінімуму спілкування російською або українською, повністю перейшла на спілкування німецькою мовою, планує відмовитись від громадянства. Він хоче, щоб його вважали людиною, яка народилась і проживає в Німеччині. Насамперед для нього була тяжкою ситуація на Сході України. Вона дуже вплинула на нього. Він, скажімо так, розчарувався в тому як зараз проходить вся ця ситуація в Україні. І тут можна, якщо дуже, скажемо так, висловитись, то він, як би, образився на Україну за те, який там зараз стан існує

(активіст, Німеччина)

”

● **комплекс меншовартості** стосується сприйняття українських мігрантів самих себе як неповноцінної нації; може бути пов'язаним як зі створенням такого образу в медіа, так і через негативне сприйняття українців з боку корінного населення;

“

Я б сказала, що є такі ситуації, коли люди прямо не говорять звідки вони є, або не розмовляють українською мовою через те, щоби старатися бути більшими, ніж вони є, або бути крутішими, ніж вони тут
(активістка, Іспанія)

”

● **негативне ставлення до тих чи інших національностей**, яке проявляється у страху українців зізнаватися у своєму походженні; припускаємо, що чинниками, які зумовлюють такий стан речей, можуть бути історична пам'ять, високі ксенофобські настрої в різних суспільствах і наявність стереотипів щодо українців, про які ми зазначали вище.

“

Абсолютно тенденція йде на збільшення зараз, останнім часом, тобто чим ми далше заходимо, тим більше людей встидається свого походження. По-перше, тому, що вони краще знають польську мову, більшасимільовані, більш інтегровані до суспільства, тому немає такої потреби. А по-друге, через те, що є різні негативні конотації і реакції на українця деколи, тому інколи люди надають перевагу не те, щоб обманювати, або не говорити, або скривати своє походження, а просто про нього не говорити
(активіст, Польща)

”

Церква як осередок консолідації українських мігрантів

У нашому дослідженні ми зосетрили увагу саме на соціальній ролі церкви в житті мігрантів. Серед опитаних активістів є представники різних конфесій та люди, які не ототожнюють себе із жодною з них. Респонденти вважають церкву важливим чинником гуртування українців. Це – не лише релігійна установа, але й місце знайомств зі «своїми» у новій країні. Крім того, у разі потреби церковна спільнота може стати активним учасником громадського життя.

“

Українці звичайно просто ходять в церкву, як привикли це робити, але завдяки тому, що це якась громада, вони здатні мобілізуватись досить швидко в разі потреби
(активіст, Чехія)

”

У різних громадах навіть однієї країни відрізняється ступінь впливу церкви на громадське життя. Але в будь-якому разі залученість мігрантів до життя українських церков – це важливий індикатор збереження національної ідентичності.

“

Ви заходите в церкву – в вас український прапор, червоно-чорний прапор, звичайно ж – портрет Бандери, і, в принципі, все стає зрозуміло: куди ти прийшов і, скажімо так, що від тебе вимагається. Тому що це людина (священник – ред.), яка, крім того, що намагається тримати громаду в релігійному плані, робить величезну кількість збірок, акцій
(активіст, Чехія)

”

Типовою для респондентів є певна дистанційованість як від життя церковної громади, так і від релігійного життя. Тому здебільшого їхні відповіді на питання про церкву відображали погляд відстороненого спостерігача. Частина респондентів пояснюють це особливістю свого покоління чи віку.

“

Треба розуміти, тут дуже чітко вимальовується різниця поколінь. Зрозуміло, що для старшого покоління цей момент набагато важливіший, чим для покоління, яке приїхало нещодавно, особливо молоді, особливо не з західних регіонів. Дуже часто це люди або атеїсти, або люди, які: «Ну так, вірю, на Паску раз в рік ходжу»

(активіст, Чехія)

”

Вибори та голосування за кордоном

Голосування українських громадян за кордоном на українських виборах є виявом збереження національної ідентичності українського мігранта поза межами України. Попри активність опитаних українських мігрантів у громадському житті країн ЄС, не всі з них беруть участь у голосуванні на президентських чи парламентських виборах України.

Для реалізації свого права голосу частина активістів повертається в Україну, де вони включені до списку виборців згідно з місцем реєстрації. Натомість ті, хто залишаються за кордоном, постають перед труднощами у процесі реалізації цього права.

Першою перепорою є **особливість включення до списку виборців** тих громадян України, які реалізують своє виборче право за кордоном. Законодавство

України передбачає, що громадяни, які тимчасово або постійно проживають за кордоном, повинні стояти на консульському обліку⁵. Він здійснюється у двох випадках:

- постійного проживання громадянина України за кордоном на законних підставах (постійний консульський облік, за який стягується плата);
- тимчасового перебування громадянина України за кордоном на законних підставах більше ніж три місяці (тимчасовий консульський облік, на який можна стати безкоштовно)⁶.

Отож мігрант, який не перебуває на консульському обліку за кордоном, має бути фізично присутнім під час подання заявки про тимчасову зміну місця голосування та в день виборів, оскільки закон не передбачає можливості включення до списку виборців у день виборів. Цей чинник змушує громадян України двічі відвідувати дипломатичні установи для участі у голосуванні, внаслідок чого кількість охочих проголосувати суттєво зменшується.

“

Зараз проголосувати проблема тому, що треба поїхати в Гамбург, стати на тимчасовий консульський облік, і лише тоді ми матимемо змогу голосувати. Але це ще щонайменше два рази туди треба їхати і це досить складно

(активіст, Німеччина)

”

5. Загальна роз'яснювальна інформація з найактуальніших питань стосовно включення до списку виборців громадян України, які проживають або тимчасово перебувають за межами України під час проведення виборів президента України, народних депутатів. Центральна виборча комісія. URL: https://www.drv.gov.ua/ords/portal/lcm_core.cm_index?option=ext_static_page&ppg_id=221&pmn_id=138 (Дата звернення: 27.04.2020)

6. Загальна інформація про консульський облік. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/konsulskij-oblik/vedennya-konsulskogo-obliku> (Дата звернення: 27.04.2020)

Другий бар'єр полягає в **недостатній кількості українських виборчих дільниць за кордоном**. Відповідно до українського законодавства, закордонні виборчі дільниці утворюються тільки при дипломатичних та інших офіційних представництвах і консульських установах України за кордоном, у військових частинах (формуваннях), дислокованих за межами України⁷. Станом на липень 2019 р. поза межами України у 72-х країнах світу налічувалась 101 виборча дільниця. Найбільше в Німеччині – 5, в Італії, США та Польщі – по 4⁸. Оскільки вони розташовані у столицях або великих містах, мігрантам, які проживають у менших поселеннях, доводиться долати значні відстані до цих установ, що складно як у фінансовому, так і організаційному планах.

Для того, аби поїхати голосувати... можна сказати, досить важливою проблемою є гроші. Тому що поїхати в Рим – це досить так коштує. Тому не всі люди можуть це собі дозволити

(активістка, Італія)

Варто зазначити, що участь громадських активістів, яких ми опитали, в електоральному процесі не обмежується лише голосуванням. Вона проявляється у волонтерській діяльності на виборчих дільницях за кордоном і в статусі офіційних спостерігачів від

7. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI. Дата оновлення: 19.04.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17?fbclid=IwAR2_jHotumCmgSM9tEVYTAIarFaa6vzrwOYRI6tKITbUIHn505Q-OnC7I (Дата звернення: 27.04.2020)

8. Закордонні виборчі дільниці. Центральна виборча комісія. URL: https://www.drv.gov.ua/ords/portal/lcm_core.cm_index?option=ext_dvk&pid100=0&prejim=3 (Дата звернення: 27.04.2020)

іноземних держав на території України (актуально для тих українців, які отримали громадянство країни проживання).

Я голосувала тут, в Чехії, була волонтером в консульстві цілий день під час виборів. Тобто, громадянську позицію проявляю. Чоловік також голосував, і закликали всіх наших знайомих голосувати

(активістка, Чехія)

Звичайно, ми голосуємо (на французьких виборах – ред.). І... я все говорю, що дуже сильно люблю Україну, але Франція мене теж прийняла. Ми маємо тут бути теж активними членами цієї країни. <...> Але, коли, наприклад, проходять українські вибори, то ми кожен раз допомагаємо знаходити спостерігачів, які б могли їхати в Україну і спостерігати за виборами. Цього року я ще точно не знаю, але того року, наприклад, я спостерігав за українськими виборами і був міжнародним спостерігачем

(активіст, Франція)

Роль громадського активізму у процесі інтеграції мігрантів

На запитання, чи заняття громадською діяльністю допомогло активістам краще інтегруватись у суспільство країни проживання, ми отримали досить різні відповіді.

Чимало мігрантів не одразу стали громадськи активними. Здебільшого вони спочатку навчалися або працювали, тому встигли інтегруватися ще до

того, як почати займатися активізмом. Були й ті, кому громадська діяльність допомогла самовдосконалитися та краще інтегруватися навіть тоді, коли вони прожили за кордоном доволі багато років.

“

Я колись дуже боявся десь там виступати, знаєте, в класі віршик розказувати, це для мене щось дуже страшне було. То тут я зміг. Коли була Революція Гідності, коли війна тільки почалась, виступав по багатьох каналах, дуже великих каналах, виступав перед дуже великою публікою (близько тисячі людей). І, в принципі, мені це багато в чому допомогло, щоби я в себе почав більше вірити... Так що так, в принципі, завдяки саме цьому я зміг допомогти (і далі продовжую допомагати) Україні

(активіст, Франція)

”

Внаслідок заняття громадською діяльністю зростає рівень соціального капіталу мігрантів. Активісти зазначили, що завдяки громадській діяльності вони зав'язали більше контактів не тільки з українцями, але й з місцевими мешканцями, а також покращили навички володіння мовою країни проживання.

“

Дуже багато знайомств появляється зразу, якісь спільні інтереси, різні проекти, і тому ти як би вже заходиш на цю хвилю і плывеш по течії тому, що тебе вже знають якісь люди, тебе запрошують на зустрічі, на якісь різні проекти, на якісь форуми, які стосуються України і українців. Ти просто вже один за одним, тому так все глибше і глибше ця інтеграція відбувається

(активістка, Польща)

”

“

Якщо ти починаєш крутитися в цих активістських колах, то потім починаєш знайомитись з чехами або з іншими іноземцями, які так само займаються подібними речами, або які хочуть допомагати Україні, або як просто там роблять подібні речі для своїх країн – і так, якимось чином, така собі складається «комуніта» (спільнота – ред.)

(активістка, Чехія)

”

“

Коли громадський діяч щось організовує, він в першу чергу має зв'язатись з місцевою владою, взяти дозвіл, домовитись, розпитатись, взнати, тому він змушений говорити на мові тієї країни, де він знаходиться. Якщо ти хочеш – ти робиш, не хочеш – не робиш

(активіст, Португалія)

”

Висновки

У результаті проведеного дослідження, ми дійшли висновку, що активісти здебільшого вдало **інтегрувалися** в суспільства країн проживання. Про це свідчить те, що переважна більшість опитаних, за їхніми словами, почуваються **комфортно** за кордоном.

На початковому етапі перебування за кордоном, українські мігранти, які сьогодні стали активними членами нового суспільства, постали перед **труднощами**, що стосувалися включення в новий соціум і проблем соціальної

згуртованості з місцевим населенням. Серед них нам вдалося виокремити такі:

1) труднощі соціальної взаємодії (погане чи недостатнє володіння мовою країни перебування; психологічні перешкоди; відсутність друзів; відмінність у менталітеті; наявність стереотипів щодо українців);

2) повсякденно-побутові труднощі (незвична система організації побуту; фінансова нестабільність; стрес через зміну середовища проживання);

3) необізнаність із нормативно-правовим полем країни перебування (незнання законів та обов'язків мігрантів; наявність бюрократичних перешкод; інша система освіти);

4) проблема самореалізації (складність професійної реалізації; високий рівень конкуренції).

Ключову роль у процесі інтеграції українські активісти відводять саме **рівню володіння мовою** країни перебування, тобто для більшості опитаних саме мова виявилася одним з основних індикаторів інтеграції. Відповідно, мовну проблему найчастіше згадували серед основних труднощів, пов'язаних з інтеграцією. Найважче мовна інтеграція відбувалася в тих активістів, які навчалися за кордоном у закладах з недержавною мовою викладання, зокрема англійською, а також тих, чий вид зайнятості не вимагав активної комунікації з місцевим населенням.

Аналізуючи особливості соціального включення в економічне життя, варто зазначити, що українська молодь, яка здобула вищу освіту за кордоном, змогла успішно проявити себе на ринку праці та **економічно інтегруватися** в країнах перебування. Втім, небажання активістів втрачати громадянство України та недостатня врегульованість цього питання в українському законодавстві **перешкоджають їхній**

повноцінній політичній інтеграції. Саме тому громадські активісти за кордоном масово підтримують ідею запровадження **подвійного чи множинного громадянства** для того, щоб, з одного боку, не втратити зв'язок з Батьківщиною, а з другого – щоб стати повноцінними суб'єктами у країні проживання та мати можливість впливати не лише на економічний, але й на її політичний розвиток. Водночас вони наголошують на тому, що таке рішення не може поширюватися на Російську Федерацію.

Проведене дослідження дало можливість з'ясувати **чинники, які сприяють інтеграційним процесам**, а саме:

- відкритість суспільства перебування до мігрантів;
- існування сформованих громад українців, які проживають поза межами України;
- наявність особистих контактів з українцями за кордоном;
- залученість до груп мігрантів у соціальних мережах;
- наявність української церкви за кордоном.

Попри залученість української молоді до громадського життя у країні перебування, яке здебільшого стосується відстоювання українських національних інтересів, на досить хорошому рівні перебуває **показник соціальної згуртованості** українських активістів з місцевими мешканцями, про що свідчить позитивне або нейтральне ставлення членів суспільства країни-реципієнта до українців. Однак, нам вдалося відстежити існування певних негативних стереотипів, пов'язаних зі сприйняттям українських іммігрантів у деяких країнах. Варто підкреслити, що Революція Гідності, подальша агресія РФ проти України, а також міграційна криза в ЄС позитивно

вплинули на ставлення до українських мігрантів у країнах ЄС з боку місцевого населення.

Щодо ролі **української церкви** за кордоном, то вона є одним з важливих чинників не лише інтеграції нових іммігрантів, але й збереження української національної ідентичності. Схожу роль відіграє й **громадський активізм**, адже відстоюючи інтереси України за межами національних кордонів, він сприяє зростанню рівня соціального капіталу в активістів, покращенню рівня володіння мовою країни проживання та самовдосконаленню.

Водночас, на думку респондентів, причинами недостатньої інтеграції є:

- автосегрегація (відмежування від місцевих мешканців через збільшення контактів з українцями або вихідцями з пострадянських країн);
- труднощі у вивченні мови;
- розбіжності в цінностях та менталітеті з мешканцями країни перебування, що здебільшого призводять до реєміграції в Україну.

Інтеграція українців істотно залежить від тривалості перебування за кордоном: особи українського походження, які народилися за кордоном, або мігрували в дитячому віці, значно легше адаптуються до суспільства країни перебування. Однак у таких випадках також зростає ризик асиміляції.

Крім того, нам вдалося з'ясувати **чинники асиміляційних процесів**, а саме:

- образа на Україну через складну соціально-економічну та політичну ситуацію;
- комплекс меншовартості;
- негативне ставлення до українців.

Усе це вкотре доводить необхідність проведення державної політики України та діяльності громадських активістів для покращення іміджу України за кордоном. Участь українців у громадському житті країн їхнього перебування, яка стосується як допомоги українцям, так і відстоювання інтересів України поза її межами, є, безперечно, невід'ємним атрибутом збереження національної ідентичності українського мігранта за кордоном.

Розділ 2

ГРОМАДСЬКИЙ АКТИВІЗМ УКРАЇНСЬКИХ МІГРАНТІВ

У цьому розділі розглянуто типові характеристики українських громадських активістів у країнах перебування респондентів. Основну увагу зосереджено на тому, хто, чому, як і в яких організаціях чи ініціативних групах здійснює свою громадську активність, а також на взаємодії об'єднань українських мігрантів

У цьому дослідженні ми розглядаємо громадський активізм як діяльність окремих осіб та їхніх об'єднань, що спрямована на розв'язання суспільних проблем. Хоча громадський активізм не обмежується організаціями¹ та ініціативними групами², які створили українські мігранти, або тими, в яких українські мігранти становлять більшість учасників, ми досліджуємо саме діяльність, що пов'язана з такими об'єднаннями.

Соціально-демографічний портрет активіста

Для формування загального бачення того, хто зазвичай є українськими активістами у різних країнах, ми поставили запитання стосовно учасників громадського сектору з **оточення респондентів**. Отримана інформація свідчить, що громадська активність української молоді у Європі відбувається не відокремлено від діяльності старших за віком українців. Тому молоді українці зазвичай взаємодіють з організаціями чи ініціативними групами, де представлені **активісти різного віку**.

За твердженням респондентів, переважна більшість громадськи активних людей є особами середнього віку. У різних випадках це активісти віком **понад 30** (усе ще молодь за українським законодавством) та **понад 40 років**.

1. Поняття громадська організація (ГО) ми використовуємо узагальнено для того, щоб позначити формально зареєстровані організації активістів у різних країнах, незалежно від конкретної форми їхньої реєстрації.

2. Ініціативними групами ми називаємо офіційно не зареєстровані групи активістів.

“

Віком, скажімо, від тридцяти п'яти до п'ятдесяти приблизно. В принципі більшість – це представники інтелектуальних професій, тобто журналісти, перекладачі. Але є і прості люди. Тобто якихось там професій, скажімо, не обов'язково інтелектуальних. Якусь загальну характеристику я дати не можу, бо дійсно всі різні

(активіст, Франція)

”

Опитані пояснюють ці особливості тим, що зараз найактивнішими є українські мігранти, які приїхали в молодому віці, інтегрувалися, покращили своє фінансове становище, а тепер мають можливість займатися громадським активізмом, вкладаючи власні ресурси – як матеріальні, так і нематеріальні.

“

Коли в тебе стоїть питання, де я буду сьогодні ночувати, де я буду жити, при всьому бажанні, тобі в принципі не важливо, що відбувається навколо

(активіст, Чехія)

”

“

Звичайно, значно легше бути активістом, коли у тебе немає матеріальних проблем. Саме тому, я думаю, що лідерами громадського руху в основному є люди, у яких немає серйозних економічних проблем

(активіст, Іспанія)

”

Незважаючи на те, що частина респондентів розповіла про те, що найактивнішими є особи середнього віку, вагомим та помітним є й чітко виражений молодіжний активізм. Такий активізм, як правило, пов'язаний із тим, що українці

переймають соціальні практики країни перебування. Тобто українці починають проявляти активність так, як це прийнято в новому суспільстві, наслідуючи своїх друзів та знайомих. Зокрема, це стосується громадського активізму студентської молоді в навчальних закладах країни перебування.

“

Як я вже сказав, це молодий вік, це вища освіта, це дуже хороша інтеграція в іспанське суспільство, у дуже багатьох випадках це хороші зв'язки з іспанськими компаніями, навіть із публічними інституціями, тобто це може бути університет. Активізм в іспанських університетах часто переходить у активність національного характеру. Це не тільки стосується українців. Також це дуже велике і обширне коло спілкування цих людей як серед українців, так і серед людей інших національностей

(активіст, Іспанія)

”

Респонденти не вбачають у вікових відмінностях причин для непорозумінь у середині своїх організацій чи ініціативних груп. Важливим для опитаних активістів є не спільний вік чи інші характеристики, а саме громадська діяльність – чи то для українців у країні перебування, чи то для України та українців, які залишились у межах національних кордонів.

“

Ми завжди переступали через власні якісь конкретні ідеї для того, щоб дійти до нашої мети. У нас завжди була насамперед мета – допомогти українцю, допомогти солдату, допомогти українській дитині-сирітці, по-різному бувало, але нас об'єднує наша любов до України

(активістка, Іспанія)

”

Опитані звертають увагу на те, що в активістських середовищах переважають жінки, які вже встигли інтегруватися до нової країни.

Респонденти зауважують відмінності між українцями різних професій. Частина мігрантів навчаються чи працюють у режимі, який дозволяє займатися громадським активізмом. Як правило, вони значно відрізняються своєю активністю від низькокваліфікованих мігрантів, які працюють понаднормово і націлені насамперед на заробіток грошей.

Майже всі опитані зазначили, що серед українських громадських активістів переважають вихідці із Західної України. На їхню думку, це зумовлено чисельним домінуванням мігрантів саме із цього регіону. Цим також можна пояснити переважання української мови у їхньому середовищі. Хоча вживання інших мов респонденти описують як звичне явище, саме українська мова є тим, що об'єднує часто навіть російськомовних українців, які проявляють громадську активність за кордоном. Українська мова у цих випадках постає як один з атрибутів української ідентичності, як те спільне, що об'єднує українців, незважаючи на попередній досвід стосовно інших мов.

Звернемо увагу, що деякі респонденти, які розмовляли російською мовою, переїхавши за кордон, почали більше переходити у спілкуванні на українську мову.

“

У нас була жінка з Києва, яка створила асоціацію... Вона українську розуміла, але не спілкувалася, але за-раз... ну, так само приймає участь у заходах, і заходи організовує, і вона перейшла на українську. А є випадки, що ні

(активістка, Іспанія)

”

“

Я вам можу таку річ сказати, що я-от українською вільно почала розмовляти тут, в Італії, тому що я колись навчалась в школі, моя родина розмовляла російською, коли переїхала до Києва, де всі розмовляли російською, тобто, звичайно, я розмовляла російською. Але тут три роки тому я познайомилася з багатьма дівчатами, і вони стали моїми подругами. Майже всі вони з Західної України або з Центральної. Вони розмовляють українською, і тому я, дякуючи їм, почала також практикуватись. Хоча ще маю деякі слова вивчити, можливо, ще не все добре в мене отримується, але я почала... Коли ми тут організовуємо заходи, і все це, і в інтернеті, то ми все пишемо українською

(активістка, Італія)

”

Серед активістів українських організацій трапляються також іноземці неукраїнського походження. Часто це люди, які пов'язані з українцями чи українками шлюбом. Але респонденти описують і випадки, коли люди без жодного особистого зв'язку починають співпрацювати із громадськи активними українцями, що живуть у цій країні.

“

У нас в асоціації є іспанці. Нема нічого спільного до української мови, але вони просто переконані у правильності наших вчинків, тобто в тому, що ми йдемо в правильному напрямку і потрібно бути активними, потрібно рухатися. Є просто люди, які хотіли через ідеологічні причини приєднатися до нашої асоціації. Але в основному – це чоловіки чи дружини українців

(активістка, Іспанія)

”

Початок громадської діяльності респондентів

Розглядаючи історії громадської активності, ми розподілили опитаних на три найбільші групи:

- перша група – активісти, які багато років здійснювали громадську діяльність у країні, до якої вони мігрували, але саме події, що почалися наприкінці 2013 р. стали поштовхом для зростання їхньої активності;
- друга група – мігранти, які прибули в країну проживання десять і більше років тому, але почали активну громадську діяльність під час або після Євромайдану;
- третя група – особи, які мігрували в період 2013 – 2019 рр., та досить швидко долучилися до громадської активності.

Тобто Революція Гідності та агресія РФ проти України є тим чинником, який об'єднав ці групи активістів та загострив потребу у вираженні власної національної ідентичності.

“

Євромайдан був досить сильним емоційним сплеском в моєму житті, і, як би, дав мені досить багато мотивації і теж віри в те, що можна... щось можна робити і щось треба робити. Ну, якось та вся енергія, яка тоді була і тоді відчував, вона не могла от так просто пропасти і... я не міг так просто списати на те, що процес закінчився, закінчився Євромайдан і далі будемо жити собі просто. Тому хотів щось робити

(активіст, Польща)

”

“

Не, я не можу назвати себе занадто чи сильно громадсько-активною людиною. Але після подій на Майдані дві тисячі чотирнадцятого року, звичайно, я не міг стояти осторонь і тому взяв участь у ряді заходів

(активіст, Іспанія)

”

Така особливість стосується не лише тих активістів, діяльність яких безпосередньо спрямована на те, щоб допомогти Україні та українцям у межах національних кордонів, але й тих, діяльність яких сконцентрована на потребах української громади у країні проживання.

“

Коли почалась війна, дуже багато українців як в Україні, так і за кордоном почали відчувати себе більше українцями. Я сам почав більше цікавитися взагалі темами з історії, взагалі темами, пов'язаними з Україною, і почав шукати... почав шукати організації, де би я міг щось робити

(активіст, Португалія)

”

Водночас початок громадської діяльності опитаних зазвичай відбувався ще **до переїзду за кордон**. Це і відстоювання громадянської позиції на вуличних акціях, і участь у діяльності інститутів громадянського суспільства. Приїхавши до нової країни, рано чи пізно вони приєднувалися до наявних активістських груп або ініціювали створення нових.

Мотивація участі у громадській діяльності

Розглянувши мотиви громадської діяльності опитаних, ми виявили, що зазвичай це різні варіанти комбінації таких елементів:

- праця для важливої мети (для свого оточення чи України);
- власний розвиток (навчання та самореалізація);
- цікаве дозвілля.

Водночас відповіді частини активістів свідчать і про випадки домінування одного із цих елементів.

“

Перше – це самореалізація та поширення цінностей, в які я вірю особисто. Другою мотивацією є глибоке розуміння потреби покращення міжнародного іміджу для України

(активіст, Польща)

”

“

Якщо говорити про таку “егоїстичну” мотивацію, то бажання як би навчитися і будувати... отримати якісь знання, досвід, скажімо так: в управлінні організацією, і в управлінні процесами, і партнерствами з іншими. Натомість загалом моїм таким бажання і амбіцією було бути корисним для українців, створити щось тут, щоб щось популяризувало адекватно Україну, чи ефективну Україну, чи молодіжну сучасну Україну за кордоном, або для українців, які тут жили і не знали, що Україна сучасна, молодіжна і класна

(активіст, Польща)

”

“

Ну, мені, перш за все, цікаво об'єднати саме українських студентів, тобто проводити більше спільних заходів, бути однією групою, допомагати один одному. Також знайти нових друзів <...> воно цікаво так, і спілкуватись з іншими студентами, дізнаватись, як вони живуть. Приїжджати до них. Тобто створювати свою групу людей свого віку

(активістка, Німеччина)

”

“

Коли приїхала сюди, відповідно, вовком вила, мене все трапляло, що тут в українців немає, ну, чи Маріїнської дружини, чи щось такого при церкві, і, відповідно, почала діставати священників, що «слухайте, треба щось тут робити молодіжне

(активістка, Португалія)

”

“

Це десь трохи більше року тому, якимось я зрозуміла, що мало з ким спілкуюся тут в Португалії, а більше в мене просто по Скайпу, там спілкування з друзями моїми, я зрозуміла, що треба якимось виходити в люди, я почала в Фейсбуку шукати якісь події в цих групах і просто на них ходити, і знайомитися з людьми

(активістка, Португалія)

”

Крім цих елементів мотивації, варто окремо виділити потребу «спокутувати» **відчуття провини** за те, що в непростий для країни час респонденти перебувають за кордоном.

“

Я їхала в Німеччину назавжди, але моїми планами було зв'язати свою діяльність з Україною, тобто тим чи інакшим шляхом допомагати Україні; тобто моя мотивація – це через цю організацію допомагати людям, які хочуть поїхати на навчання; українцям, які вже є тут, допомагати втримувати свій культурний багаж. Не забувати свою культуру і так далі. Просто зробити свій такий вклад в країну, яку я покинула

(активістка, Німеччина)

”

Додатково можна виділити й тих респондентів, які цілеспрямовано шукали громадські організації українців для того, щоб оптимізувати процес **інтеграції** в нове суспільство.

“

Як тільки я переїхала сюди, моєю метою була швидка інтеграція в студентське середовище, знайти швидко друзів, підтягнути мову, зрозуміти культурний менталітет, почати жартувати їхньою мовою і розуміти жарти. А що я зробила одразу, коли я приїхала? Я перед від'їздом навіть моніторувала, які тут є студентські організації (українців – ред.), яка їхня діяльність і зрозуміла, яка з них мені найцікавіша, одразу вступила до тієї організації

(активістка, Польща)

”

Організації та ініціативні групи

Серед респондентів є представники різноманітних організацій українців за кордоном. Це організації, що об'єднують як вузькі групи (наприклад, студентів), так і ширший спектр українських мігрантів і діаспори чи місцевих жителів, зацікавлених українською тематикою.

Здійснення громадської діяльності зазвичай починається зі спонтанного об'єднання навколо спільних цілей. Водночас національне законодавство країни перебування визначає вимоги та обмеження для таких ініціатив. Часто саме ці обмеження стають причинами для офіційного оформлення та подальшої інституціоналізації громадського активізму українських мігрантів у ЄС.

Частина опитаних активістів перебувають на етапі створення організації. Ми також зафіксували ініціативну групу, яка планувала створити організацію, але активісти відмовилися від такого кроку.

“

Для того, що ми робили, нам потрібно було зареєструвати вже якусь структуру офіційно тому, що в нас при організації маніфестацій ми кожного разу місцевої поліції мали пояснювати, хто ми і що ми. При організації різних культурних заходів чи зал, чи ще щось там було потрібно власне презентувати якусь діючу структуру

(активістка, Італія)

”

Звичним явищем для респондентів є активізм, що **не обмежується лише діями в межах однієї організації**. Це може бути як участь у діяльності різних організацій,

так і епізодична взаємодія з окремими активістами, які не мають членства у жодній організації.

Ще одним варіантом громадської активності є особиста ініціатива респондента, до реалізації якої долучаються представники кількох організацій українців. У такому разі активіст працює винятково над власним проєктом, а сторонні організації надають йому свою підтримку, потрібну для втілення в життя цієї ініціативи.

“

Мені здається, що люди просто хочуть щось робити. Просто в людей виникають ідеї, ну, просто люди збираються: «О, давайте організуємо дискусійний клуб?». «Давайте». «Давайте щось робити будем». Купа якихось ідей, от, давайте, будем робити

(активістка, Португалія)

”

Основну увагу ми зосередили на діяльності в рамках організації чи ініціативної групи, якій кожен респондент приділяє найбільше часу. Водночас ми не обмежувалися офіційно зареєстрованими організаціями.

Основні напрями діяльності

Зазвичай організації мають декілька основних напрямів діяльності. Якщо розглядати їх з погляду інтересів, то можна систематизувати цю роботу так: 1) підтримка українських мігрантів у країні проживання; 2) відстоювання інтересів України за її межами; 3) допомога Україні та українцям у межах національних кордонів.

1) Під **підтримкою українських мігрантів** ми розуміємо надання чи організацію юридичних консультацій, підтримку постраждалих мігрантів, організацію курсів для вивчення мов країн проживання, відкриття власних українських шкіл, гуртків тощо, тобто все те, що відображає інтереси самих українців, які опинилися за кордоном.

“

Організація займається допомогою українцям, які проживають в Португалії. Це можуть бути консультації, чи допомога якась така соціальна, чи юридична, чи що... Ось, наприклад, приїхав українець до Португалії і не розуміє, куди йому звернутися, ну там, до лікаря чи куди. Відповідно, організація може йому в тому допомогти, інформаційно скерувати туди чи сюди. Чи допомогти його, наприклад, супроводити, якщо у цьому є необхідність

(активістка, Португалія)

”

2) До **відстоювання інтересів України за її межами** ми зараховуємо інформування населення країни проживання про Україну, адвокація українських інтересів, спроби впливу на владу у країні перебування тощо. Форми цієї роботи дуже різноманітні – від вуличних акцій з нагоди приїзду до країни чиновників РФ до перекладу новин про Україну.

“

В основному це висвітлення новин про Україну та, я би навіть сказав, боротьба із пропагандою ЗМІ інших країн, які можуть досить чорними фарбами освітлювати те, що відбувається в Україні, а також популяризацію української мови та культури. Це основний напрямок

(активіст, Іспанія)

”

3) Під **допомогою Україні та українцям у межах національних кордонів** ми розуміємо, наприклад, підтримку реформування держави, допомогу армії, добровольцям і ветеранам, соціальним ініціативам, окремим громадянам тощо.

“

В одних наших хлопців, нашого підрозділу, розбомбили машину. На благодійному концерті в неділю ми вже частину зібрали на цю автівку, але от в неділю будемо збиратися ще на наступні збори, щоби придумати, який ми наступний захід, яке ми наступне свято чи якийсь благодійний розпродаж, ярмарку, чи що будемо робити, щоби зібрати кошти на цю автівку

(активістка, Італія)

”

Не всі організації займаються саме тим, для чого були засновані. Частина організацій була створена в інших умовах, притаманних періоду до 2013–2014 рр. Але після зміни ситуації в Україні, основні сфери їхньої діяльності були спрямовані на відстоювання українських інтересів, допомогу державі та українцям, що залишились у межах національних кордонів. Частина організацій була змушена значно перебудовувати свою діяльність відповідно до нового бачення своєї місії чи додати до звичної діяльності нові елементи.

“

У нас, в принципі, більше діяльність пов'язана просто з цікавим проведенням часу. Але якщо є якісь події конкретні, наприклад, був Сенцов, ми підтримали, пішли, роздрукували плакати, рупор навіть купили собі, пішли, провели акцію, пофотографувалися, відео зняли

(активістка, Португалія)

”

Заходи у сфері культури

Окремо варто виділити **культурні заходи**, які відіграють важливу роль у реалізації кожного з вищезгаданих трьох основних напрямів діяльності організацій: підтримка українських мігрантів за кордоном, відстоювання інтересів України за її межами та допомога Україні чи конкретним українцям, що залишились у межах національних кордонів. Адже такі заходи дозволяють українцям:

- бути **помітними** у публічному просторі країни перебування;
- налагоджувати зв'язки в іммігрантському середовищі у країні проживання, виходити **за межі своєї громади**, презентувати себе не лише як нових членів цього суспільства, а й представляти Україну;
- **взаємодіяти** з українськими ініціативними групами у країнах ЄС та в Україні.

У кожній країні свої особливості такої діяльності. У частині з них проводять спеціальні фестивалі, де представники різних культур, які сьогодні живуть у Європі, демонструють власну самобутність, свої традиції в межах форматів, що встановила влада. Отже, українські мігранти не змушені проводити власні великі заходи, а приєднуються до наявних подій, які завчасно визначила влада чи самоврядування. Це важливий крок для ще одного елементу інтеграції мігрантів, про який не можна забувати – формування в суспільстві **здатності сприймати «інших»**. Такі форми взаємодії дозволяють одній стороні виражати власну ідентичність, формувати національну та мігрантську солідарність, а іншій – звикати до нової реальності, коли членами суспільства стають люди, які відрізняються за низкою параметрів.

“

Це організація, яка співпрацює із, от, дитячими колективами, яка співпрацює з творчими колективами, яка намагається створювати максимальну кількість такого наповнення культурного життя українців. І зараз ми намагаємося зробити, як я казав, не лише для українців, а і для іноземців, в тому числі і для місцевих чехів і інших людей

(активіст, Чехія)

”

Видимість у публічному полі країни перебування

Оскільки значна частина українських мігрантів не має громадянства країни проживання, впливати на політику вона може насамперед поза електоральним процесом, через взаємодію з політиками різного рівня чи із громадськістю та конкретними виборцями. Центральним інструментом впливу на політику у країні перебування є різноманітні вуличні акції, зокрема для привернення уваги громадськості до української проблематики.

“

Основне, чим ми займаємося – це організація все ж таки маніфестацій, пікетів; це в разі потреби, як якимось чином змінюється ситуація в Україні, коли є якісь потреби, вийти чи під італійський парламент, чи під якісь інші інституції

(активістка, Італія)

”

З огляду на це, важливими є не лише спільна діяльність українців, а й те, наскільки вони видимі в публічному полі країни перебування. Найчастіше основним інструментом інформаційної присутності організацій є соціальні

мережі. Крім того, деякі організації мають власні сайти. Зазвичай це двомовні (українськомовні та іншомовні) сайти. Водночас трапляються й випадки, коли організації орієнтуються лише на мову країни перебування, акцентуючи на потребі поширення інформації за межами українських середовищ.

“

Сайт на французькій мові, так. На українській мові ми не робили, і я навіть Вам скажу трішечки більше <...> якщо цей сайт ідеально перекласти на якусь іншу мову, то він стане трішки менш цікавим другій країні. Ми насправді працювали над тим, щоби французи, які читають якусь статтю на нашому сайті про економіку, про туризм, щоб він був зацікавлений Україною

(активіст, Франція)

”

Частина організацій та ініціативних груп, представників яких ми опитували, основною своєю метою вважають поширення інформації про Україну та українців. Відповідно, вони самі виконують функцію друкованих чи електронних медіа.

“

Показуємо французам, що таке поїхати як турист в Україну, і наскільки прекрасна Україна, що теж змінює багато чого. Тому що типовий француз, він бачить Україну з того, що він бачив за останні пару років по телевізору. Тобто Майдан, який палає у вогні, Донбас, де стріляють кулі і який теж у вогні. І коли йому показують, наприклад, там Львів, Карпати, Київ, звісно, то він вже бачить Україну зовсім по-іншому і з позитивної такої сторони

(активіст, Франція)

”

Крім того, респонденти розказують про інтерес у висвітленні їхньої діяльності з боку українських та місцевих ЗМІ.

“

Звичайно, я б сказав, що більше зацікавленості йде в українських ЗМІ, плюс, ну, такий момент, що тут в Чехії діє «Радіо Свобода», яке дуже часто буває на наших акціях і висвітлює дуже багато подій

(активіст, Чехія)

”

Громадські активісти розглядають проведення масштабних політичних акцій як нагоду привернути увагу ЗМІ. Респонденти зауважували, що з боку місцевих ЗМІ помітно зростає зацікавлення українцями після загострень ситуації на Донбасі чи в Криму. У такій ситуації активісти стають тими, хто зазвичай погоджується висвітлити український погляд за неналежної медійної присутності української держави.

“

З італійськими ЗМІ тут питання тільки в тому, наскільки гаряча тема України. Тобто, коли тема України з'являється в новинах через те, що у нас щось сталося, наприклад, чергова ескаляція конфлікту. І тоді вони зразу починають шукати всіх, хто українці, і хоч якийсь коментар брати, бо їм так само немає часу розбиратися, хто там експерт, хто не експерт, хто що може сказати, а вони просто шукають хоч когось

(активістка, Італія)

”

Склад організацій та ініціативних груп

Опитані активісти представляють організації різного розміру, структури, статусу. Найчастіше це організації, що налічують від кількох осіб до пів сотні членів, навколо яких об'єднується різна кількість волонтерів, які регулярно чи епізодично долучаються до роботи. Найактивнішими зазвичай є групи до десяти учасників. Формальне членство не завжди корелює з найбільшою активністю в організації.

Персональний склад членів організацій, представників яких ми опитали, у загальних рисах віддзеркалює вищезгаданий умовний портрет громадського активіста. Найчіткіше проявляється **переважання жінок і людей старших 30 років**. Кардинально відрізняються лише студентські організації.

“

Коротше, це активна молодь, але вже така зріла (сміх). Тобто, не студіки. А люди трохи старші. Від тридцяти до сорока в середньому. Заняття в них... більшість з них, а може і всі не працюють руками десь там на будові або щось таке. Це більше діяльність така розумова, якщо так можна сказати. Дохід вище середнього... або середній. Тобто не мінімальний

(активістка, Португалія)

”

За невеликим винятком, організації відкриті до залучення нових учасників, але цілеспрямовані дії для пошуку активістів не ведуться. Зазвичай залучення

нових людей – **результат звичної проектної діяльності організацій**. Респонденти вважають, що громадська активність здатна зацікавити людей сама по собі.

“

Ну, насамперед це все ж таки популяризація того, що робиться і залучення до різних свят, до різних там якихось виставок і так далі. І кожного разу просто, якщо з'являється якась молода людина, яка дає на себе щось повішати, так ми стараємось просто тим скористатись і наступного разу (сміх). І, ну, дехто так залишається там на кілька місяців, а потім, наприклад, переїде тому, що змінив місце чи проживання, чи роботи. А дехто залишається на довгий час

(активістка, Італія)

”

Водночас важливим способом залучення нових активістів є запрошення своїх друзів і знайомих.

“

Ну, це більше йшло через знайомство. Це, коли, пані президентка з чоловіком вирішили створити цю організацію, вони спочатку долучили своїх друзів, а друзі вже долучили своїх, більше йшло так через знайомство і через тих людей, які хочуть справді допомогти

(активістка, Франція)

”

Переважно респонденти діють в умовах дефіциту людського ресурсу для реалізації всіх ідей. Це стосується як нестачі нових активістів, так і недостатньої активності наявних членів організації.

“

Коли все більш-менш спокійно, то люди не настільки зацікавлені в волонтерстві, в громадських організаціях, в допомозі. А як тільки стається якась трагедія, чи обстріли, чи загиблі в великій кількості, одразу там на рахунок його організації приходять просто сотні тисяч гривень, а то і доларів

(активіст, Чехія)

”

У такій ситуації ще більше зростає вагомість **інституційно спроможних і життєздатних організацій**, які навіть у спокійний час можуть функціонувати, залучати нових активістів. Це важливо як для сталості їхніх «буденних» результатів, так і для ефективності в разі екстрених випадків, коли менш активні, але все-таки небайдужі люди, могли б приєднатися до спільної справи.

Розвиток і динаміка організацій

Частина опитаних повідомила, що їхні організації перебувають на стадії становлення чи перетворення. На цьому етапі вони активно займаються визначенням пріоритетів, виробленням відповідних форм діяльності та пошуком потенційних партнерів.

“

Сьогодні ми на тому етапі, де ми створюємо навкруг себе список контактів і знайомимось з різними людьми... Це як бізнес-структура, розумієте, все заплановано і правильно... нам потрібен час, щоб створити список цих контактів, нових партнерів і дати всім зрозуміти, що це є гарний проект

(активіст, Франція)

”

Водночас представники інших організацій, у яких не відбуваються реформування чи кардинальні зміни, свідчать про іншу тенденцію. Вони лише час від часу беруть участь у **зовнішніх заходах**: тренінгах, семінарах чи інших подіях, які можуть бути корисними для діяльності організації. Однак самі організації українців у більшості випадків **надають перевагу саме проєктній діяльності**, значно менше уваги приділяючи стратегічному плануванню чи навчанню свого персонального складу.

“

У нас немає такого конкретного, що перша субота місяця, наприклад, але так, час від часу, за потреби домовлялися, що давай зустрінемося, обговоримо що, як, куди рухаємось і так далі

(активістка, Чехія)

”

Деякі респонденти повідомили, що їхні організації останнім часом проводили стратегічні сесії чи подібні заходи. Але більшість активістів свідчать про відсутність таких заходів. Пояснення цьому – сприйняття організацій занадто молодими або замалими для такої діяльності.

“

Ми настільки малі, у нас все, як правило, на особистому рівні. Знову ж таки, якийсь обмін досвідом, поради скоріше, ніж тренінги

(активістка, Чехія)

”

Частина організацій діє в умовах значної **плинності складу учасників**, тому реалізацію навчання та посилення командної взаємодії відкладає на час, коли робота активістів набуде регулярного характеру.

“

Обговорюється ця історія, але знову ж таки пов'язана вона з тим, що більше є волонтерів, які тимчасово пов'язані з організацією, ніж постійних членів, і, напевно, з тим це пов'язано, тому зараз не організовується, але, в принципі, це обговорюється, і я думаю, що в планах, можливо, ми прийдемо до того, що будемо організовувати внутрішні тренінги

(активіст, Чехія)

”

Зазвичай організації функціонують як молоді і динамічні структури, у яких іще не сформувалися свої бюрократичні процедури та політики. Важливою проблемою, часто не обговореною, є відмінність у цілях, мотивації, баченні того, куди має рухатись організація та яких результатів діяльності хочуть досягнути учасники.

“

Часто в людей просто різні цілі роботи в організації. Хтось працює більш на таких, громадських засадах, тобто то, що йому подобається, зробити внесок в розвиток своєї культури. А хтось працює, бо його попросили. І через це, коли планується... коли треба іноді перепрацювати заради результату, не завжди від всіх можна добитися цієї згоди

(активістка, Чехія)

”

Ресурси

Для розуміння фінансового та матеріального забезпечення організацій ми з'ясовували джерела їхніх надходжень. Більшість респондентів зазначили, що в організаціях немає членських внесків.

Але навіть у випадках, коли збір таких внесків практикується, зазвичай респонденти звертають увагу на їхню незначущість, «мінімальність» і «формальність». Незалежно від наявності чи відсутності такої практики, найчастіше одним із ключових джерел фінансування є **ресурси самих активістів, їхніх родичів, друзів та знайомих**.

“

Були в один час і регулярні членські внески, але з іншого боку, абсолютно переважна більшість всього цього платиться завжди людьми зі своєї кишені по можливості

(активіст, Чехія)

”

Загалом, крім використання власних матеріальних ресурсів, українські активісти практикують збір коштів:

- у середовищі ширшого кола української громади;
- серед місцевого населення (зокрема, з допомогою різноманітних культурних заходів)
- через співпрацю з бізнесом, меценатами;
- у процесі взаємодії з місцевим самоврядуванням країни перебування та українськими державними інституціями.

Частина організацій здійснює збір коштів на проектну діяльність серед ширшого кола в межах **української громади чи інших місцевих жителів**. Зокрема, українські активісти використовують цей підхід у країнах, де регулярно проводяться різноманітні заходи, на яких можуть бути представники етнічних меншин (і таким способом прийнято отримувати кошти).

“

Це може бути організація заходів, там, де є момент такий, продаж, чи лотерей, чи щось таке...

(активіст, Франція)

”

В окремих випадках є **спонсори чи меценати**, які забезпечують стале функціонування організацій. Там, де вони прямо не залучені до діяльності, ми зафіксували протиріччя в баченні того, як має розвиватись організація, які напрями мають бути першочерговими.

“

В нас є спонсори, які допомагають, вони теж українці – бізнесмени, які допомагають фінансово, наприклад, покривати часткову оренду приміщень. Того, що дуже дорого платити і вони нам покривають на рік

(активістка, Чехія)

”

Також важливою є співпраця організацій українців із **місцевим самоврядуванням, українськими державними інституціями**, різноманітними представниками **громадського та бізнесового сектору** країни перебування щодо використання локацій, техніки та інших ресурсів багаторазового використання (детальніше – у підрозділах про партнерство та співпрацю).

Ми виявили, що типовим для респондентів та їхнього оточення є сприймання активізму лише як **безоплатної діяльності із частковою зайнятістю**. У таких умовах низка організацій не можуть надавати частину послуг, які потребують залучення високооплачуваних спеціалістів. Насамперед це стосується юридичної допомоги, яку не завжди можуть надавати відповідні фахівці безкоштовно. Така ситуація частково обмежує і можливості повної зайнятості у громадському секторі, а отже, можливості для професійного зростання активістів.

Партнерство та співпраця українських громадських активістів за кордоном

Варто підкреслити, що ми не розмежовуємо сталу та ситуативну співпрацю, які ведуть українські громадські активісти за кордоном. Будь-які, навіть короткострокові спільні ініціативи чи часткове долучення до інших проєктів, ми розцінюємо як їхню співпрацю. Також зауважуємо, що респонденти могли по-різному підходити до розуміння поняття партнерства та співпраці.

Результати дослідження свідчать про активну співпрацю українських активістів за кордоном насамперед з **українськими посольствами та консульськими установами**, а також із **почесними консульствами**. Майже кожен респондент згадував про співпрацю із цими структурами, яка проявлялася в таких формах:

- конкретна фінансова допомога для підтримки проєктів українських ГО;
- проведення спільних, переважно культурних заходів або, наприклад, сприяння з боку посольств у наданні свого приміщення для заходу, який організовує українська громада;
- залучення українських організацій за кордоном до допомоги консульським і дипломатичним установам України для проведення виборів, різноманітних літературних чи інших конкурсів;
- участь представників посольства в заходах, які організовують українські громади за кордоном;
- забезпечення інформаційного супроводу чи інформаційної підтримки заходів, які проводять молодіжні ГО за кордоном.

Також ми виявили інші форми співпраці для просування певних

політичних чи економічних питань. Наприклад, визнання з боку парламенту країни перебування Голодомору в Україні 1932–1933 рр. геноцидом українського народу, налагодження бізнесової співпраці чи торгівельних зв'язків між українськими фірмами та фірмами країни перебування.

Доволі активно українська молодь за кордоном співпрацює з різними українськими ГО, розташованими за межами України. Ця співпраця може відбуватися як у рамках однієї країни, так і виходити на міжнародний рівень.

“ Є багато організацій по всій Італії: ці з Феррари, потім – з Равенни є асоціація [назва організації], потім ми співпрацювали з культурною асоціацією з Мілану, коли вони також організовували шевченківські дні (активістка, Італія)

“ З українцями – так, по суті з такими найбільшими організаціями зі всіма українськими об'єднаннями, які є в Польщі не лише в Варшаві, а в інших містах, ми співпрацюємо <...> Тобто всі можливі, які тільки є організації найбільші, найвідоміші ми з ними співпрацюємо, стараємося завжди підтримувати контакт, запрошувати до нас на події (активістка, Польща)

“ Так, співпрацюємо з українськими організаціями в Європі, тобто українці Португалії, українці Франції, українці Англії (активістка, Італія)

Зокрема, така співпраця відбувається або для реалізації окремих проєктів, які потребують залучення українців з різних країн, або в рамках міжнародних надбудов чи організацій, як-от: Світовий Конгрес Українців, Світовий Конгрес Українських Молодіжних Організацій, Пласт, Спілка Української Молоді та ін.

Крім того, молоді активісти активно співпрацюють з українськими суботніми та недільними школами за кордоном, а також навчально-культурними осередками, де викладають предмети українознавчого циклу. Останні переважно функціонують у формі громадських організацій за кордоном. Формат такої співпраці буває дуже різноманітний – як сприяння в поширенні інформації про проведення культурних заходів, так і залучення учнів цих шкіл чи танцювальних колективів для участі в культурних заходах організацій. Також ми виявили ще один напрям співпраці з українською школою, коли активісти поєднували навчальний процес із просвітництвом (наприклад, розповіді очевидців про визначні події в Україні українським учням в Іспанії).

“ Коли хлопців-воїнів привозили (до Іспанії – ред.) зі своїми історіями або досвідом, чи дітей-сиріт, то ми знаємо, що в суботу ми можемо, або вони можуть виділити якусь годину, і ми можемо піти з хлопцями і проінформувати, щоб ці діти мали хоча б якесь поняття. Якщо вони дома не спілкуються про новини, про Україну, щоб їм з перших уст про це розказати (активістка, Іспанія)

Як ми вже зазначали, українська церква за кордоном відіграє важливу роль для згуртування українців у громадському житті. Іноді респонденти вказували на те, що церква може брати на себе певні функції громадської організації.

“

Якщо нема організації як такої, без назви, як юридична особа, то при церквах завжди можна щось організувати

(активістка, Іспанія)

”

Церква як місце, де на богослужіння збирається багато українських мігрантів відіграє важливу роль насамперед для поширення інформації. Також українські церкви за кордоном проводять різні екуменічні та культурно-просвітницькі заходи, до яких також залучають українських громадських активістів. Крім того, існують й інші форми співпраці із церквою – наприклад, використання церковних локацій, зокрема площі біля храму, як майданчика для проведення благодійних ярмарків, оскільки в цьому місці в неділі та свята скупчуються українці.

“

Такі бувають моменти коли з України отримуємо якісь соління, чи щось таке. І церква дозволяє біля церкви по неділях їх продавати, бо там приходять багато українців. І власне ці кошти потім ідуть на асоціацію

(активістка, Франція)

”

Якщо розглядати співпрацю мігрантів-активістів **безпосередньо з інституціями України**, за винятком дипломатичних та консульських установ, про які вже йшлося раніше, можемо виокремити таких основних партнерів:

- громадські організації, волонтерські групи, благодійні та інші фонди;
- дитячі будинки, сімейні школи;
- медичні заклади;
- театри, музичні колективи, кінематографічні студії;
- органи місцевого самоврядування окремих міст;

- вищі навчальні заклади;
- приватні компанії;
- інформаційні ресурси.

Співпраця українських активістів за кордоном з Україною істотно залежить насамперед від напряму діяльності їхньої організації і, відповідно, визначення партнерів, необхідних для реалізації конкретної мети.

“

Якби ми були організацією, яка займалася б іншою діяльністю, то можливо так, а в нас тільки культурна діяльність, тобто ми співпрацюємо тільки з культурними якими-сь осередками. Це є: «Національне кіно», «Українське кіно», це є фірма «Комора», це є «Український культурний фонд», це є міські ради [назви міст], це є різні театри, різні оркестри <...> Бачите, от знову ж таки, наша діяльність більше концентрується на культурі

(активістка, Польща)

”

“

Пам'ятаю, наприклад, у Львові була така бригада парамедиків, ми їм допомагали закупляти різні засоби, інструменти першої необхідності. Було таке, що ми напряму співпрацювали з асоціаціями, які того потребували на Україні

(активістка, Іспанія)

”

Водночас досить вагомою, на нашу думку, є й інша особливість – співпраці з українськими чиновниками та політиками майже немає. Про єдиний вдалий приклад такої співпраці нам розповіла респондентка із Чехії, коли їхня організація працювала над налагодженням співпраці між українськими та європейськими політиками.

“

В нас був проект, коли ми з політиками такого дуже високого рівня були медіаторами, щоб українські політики зустрілись із європейськими. Ми не возили, але ми організовували, зв'язували і так далі, коли наші літали в Брюссель, і відповідно, навпаки, коли іноземці прилітали в Україну. Він (проект – ред.) був на кілька місяців

(активістка, Чехія)

”

Щодо **іноземних партнерів**, активну співпрацю українські громадські активісти ведуть переважно з громадськими об'єднаннями представників місцевого населення, органами влади різних рівнів, органами місцевого самоврядування в населених пунктах, де вони проживають, та сусідніх міст чи невеличких містечок, окремими підрозділами органів державної влади чи місцевого самоврядування в країні проживання, зокрема з органами правопорядку, а також із навчальними установами та різноманітними культурними чи мистецькими колективами.

“

Ми дуже часто співпрацюємо, наприклад, з італійцями, з італійськими культурними асоціаціями, які нам, наприклад, надають якихось артистів, співаків, або разом організовуємо якісь заходи. В тому році ми співпрацювали зі школою італійською, де були дітки з хору, виступали з нами, співали, тобто з італійськими школами та з італійською громадою

(активістка, Італія)

”

“

Багато культурних заходів та навіть стихійних мітингів були досить тепло сприйняті саме владою міста. Тобто у нас як мінімум немає жодних проблем із цим. А як максимум – це все-таки є сприяння українському активізму на інституційному рівні. Також завжди як і в Малазі, так і по всій Іспанії університети роблять багато для висвітлення всіх культур і української... і, таким чином, багато організацій можуть показати себе, як то кажуть

(активіст, Іспанія)

”

Крім того, існує співпраця українських активістів за кордоном з європейськими дипломатичними установами, Європейською комісією, ООН. Респонденти також зазначали, що досить різноманітну співпрацю вони реалізують як із державними інституціями (міністерствами, департаментами), так і з окремими політиками країни перебування.

“

Ми співпрацюємо частково з португальським парламентом. Тому що є люди, є депутати португальські, і один з них є євродепутатом, який недавно був в Україні. Коли проводимо якісь зустрічі, ми завжди їх запрошуємо

(активіст, Португалія)

”

Серед своїх партнерів українські ГО за кордоном також називають організації іммігрантів з інших держав у країнах свого перебування, зокрема з Грузії, Болгарії, країн Латинської Америки тощо, а також міжнародні організації, які займаються питаннями міграції, зокрема, Міжнародна організація з міграції.

“

От є якісь великі NGO, які займаються іншими питаннями, наприклад, міграції. Не тільки української міграції, звичайно ці люди також знайомі між собою і також намагаються одне одного як мінімум інформувати, просто допомагати, тобто однозначно ця співпраця існує між різними секторами

(активіст, Чехія)

”

Співпраця з **бізнесовим сектором** відбувається рідше, однак, якщо її детальніше проаналізувати, можна виокремити ті ГО, які основними напрямками своєї діяльності вважають розвиток та налагодження партнерських відносин для розвитку бізнесу чи торгівельних зв'язків між Україною та країною перебування, та ті, які долучають приватних підприємців чи бізнесові структури до власних культурних чи гуманітарних проєктів.

“

Це такі, скажемо так, заходи для того, щоб посприяти об'єднати і почати співпрацю між українськими і чеськими бізнес-сферами, можливо, навіть вивести на рівень чесько-українських, мається на увазі міждержавних стосунків, допомагати налагоджувати контакти українським бізнесменам в Чехії. Можливо, виходити сюди на ринок. Так само чехам на територію України

(активіст, Чехія)

”

Щодо ГО, які залучають приватних підприємців чи бізнесові структури до їхніх ініціатив, то існує співпраця переважно з такими партнерами:

- **українськими магазинами за кордоном**, які або надають свою продукцію, або поширюють інформацію про проведення якихось заходів;

“

На українських магазинах оголошення про мітинги були або про ярмарок цей, на якому ми з українськими магазинами співпрацювали... Просто ми робили афіші і просили магазини вивісити їх в себе

(активіст, Іспанія)

”

“

Коли нам потрібно на якийсь захід, щоб пригощати людей, тоді ми кладемо емблему українського магазину або декількох магазинів на рекламах, або на якихось флаєрах і за рахунок цього можемо пригощати людей... І дуже часто вони можуть давати нам продукти по оптових цінах і потім, з дозволу, повертаємо, якщо щось залишається

(активістка, Іспанія)

”

- **українськими туристичними фірмами, авто- та авіаперевізниками** для забезпечення транспортування гуманітарної допомоги в Україну, поранених бійців для лікування за кордоном, а також перевезення дітей для участі в оздоровчих таборах за кордоном;

“

Є пан, в якого є туристична фірма – вантажні перевезення і т.д. І він періодично, коли в нього є можливість, відправляє просто кілька вантажівок гуманітарної допомоги на Україну за свій рахунок. Так що це залежить від конкретного бізнесу

(активіст, Чехія)

”

“

Є невеличка співпраця з авіакомпанією, яка дітям, які приїжджають, завжди дарує квитки. Тобто ми не сплачуємо за ці квитки

(активістка, Франція)

”

“

Коли нам було потрібно, то відгукувалися навіть українські аеролінії, допомагали перевозити солдатів безкоштовно або за якусь символічну ціну

(активістка, Іспанія)

”

- **бізнесменами**, які виступають меценатами певних проектів.

“

В нас є спонсори, які помагають, вони теж українці, бізнесмени, які допомагають фінансово, наприклад, покривати частково оренду приміщень. Оскільки дуже дорого платити, вони нам покривають там на рік... в основному – це стабільні три меценати. Вони українці, вони бізнесмени, і вони допомагають фінансово

(активістка, Чехія)

”

На нашу думку, бізнесовий сектор чи окремі підприємці, яких українські активісти залучають до реалізації власних проектів, є одним із прикладів для громадського сектору в Україні, що доволі слабо співпрацює з бізнесом. Часто організації в Україні працюють у тому напрямі, який визначають для них фінансові донори. Така недостатня співпраця з бізнесом призводить до того, що громадський сектор в Україні дистанціюється від населення та

його реальних потреб, реалізуючи переважно грантові проекти³. Натомість українські мігранти навіть перебуваючи у чужоземному середовищі, доволі успішно знаходять бізнесових партнерів для реалізації проектів на користь української громади та України.

Особливості співпраці

Результати проведеного дослідження дозволяють констатувати наявність високого рівня позаінституційної співпраці між громадськими активістами, коли центральним суб'єктом співпраці виступають окремі особистості, а не організації, які вони представляють. Респонденти під час інтерв'ю не розповідали про наявність договору, меморандуму чи іншої задокументованої форми співпраці між їхніми організаціями та партнерами.

“

В основному я не можу сказати, що є прямо така співпраця напряду саме між організаціями. Більше це пов'язано з особистими контактами і якимись знайомствами, тобто ти можеш залучити, наприклад, підтримку якогось свого друга, який, ти знаєш, там працює над якимось проектом

(активіст, Чехія)

”

3. НДО у зовнішньому середовищі: організаційні проблеми та можливості розвитку. Аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження. Київ, 2018. URL: https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2019/06/NGOF_NGOsanalysis.pdf?fbclid=IwAR19wq3ewtYDO4J5BRCrI3IBNTdFSnAC5-mFXI37OliuqTeDW0okfH5bFto (Дата звернення: 27.04.2020).

“

Є хороші контакти через одного мого знайомого, який дуже багато вирішує питань по Україні, а він – наполовину поляк. І в нього є в Польщі хороші знайомства якраз серед саме активних там громадян. Так, щоб правильніше сказати, це, скоріше, все на особистому рівні, ніж на державному, на якомусь офіційному, на формальному

(активіст, Чехія)

”

Важливу роль для формування та розвитку такої співпраці відіграють інтернетресурси, які дозволяють українським активістам не створювати окремі організації чи укласти угоди. Вони формують спільні групи в соціальних мережах та месенджерах (WhatsApp, Viber тощо) й об'єднуються для проведення масштабних заходів.

“

Це навіть не можна сказати, що це співпраця з іншими спільнотами, це є співпраця всередині однієї спільноти, просто... ну, група в Фейсбуці, відповідно, багато людей є в одному місті, але є люди, які так само в тій групі і так само активні, вони просто в інших містах живуть. Відповідно, коли ми робимо Сенцова і там той же прапор, то просто ми знаємо, в нас там є [ім'я дівчини] в Порто. Ми з нею домовляємося, але вона так само ніби з нами разом. Ну хоча, звичайно, вона там на місці своїм окремим займається

(активістка, Португалія)

”

Вагомим критерієм для оцінки співпраці ГО з іншими інституціями є наявність стратегії та прописаних у ній стратегічних партнерів. У випадку з українськими громадами ми спостерігаємо радше хаотичну роботу, готовність долучатися до будь-яких проектів та підтримувати будь-які цікаві ініціативи. Ми маємо приклади, коли культурні організації долучаються до проведення інформаційних заходів спільно з кредитними агенціями або тренінгів для поліції. Також після початку війни на Сході України достатньо багато ініціатив були скеровані на збір та пересилання в Україну гуманітарної допомоги. Згодом діяльність таких організацій змінилася і вони знайшли для себе й інші актуальні напрями роботи.

Такі особливості, з одного боку, свідчать про динамічність розвитку організацій, відсутність бюрократичних процедур, що дозволяє їм прискорювати процес ухвалення рішень, а мультизадачність – про їхню здатність диверсифікації партнерів. Однак, з другого боку, це означає нижчий рівень спеціалізації та фаховості в певній сфері чи напрямі роботи, який можна було б поглиблювати й удосконалювати. Також позаінституційна співпраця не може забезпечити сталість зв'язків і розвитку організацій на майбутнє.

Конфлікти

Аналізуючи особливості наявної чи потенційної співпраці українських громадських активістів у країнах ЄС, дуже важливо брати до уваги феномен наявності конфліктів, оскільки з позицій конфліктології, співробітництво –

протилежне поняття до конфлікту. Отже, розуміючи сутність, причини та особливості конфліктів українських мігрантів, ми можемо системно підійти до аналізу не лише суспільного середовища, в якому вони функціонують, але й зрозуміти наявність потенціалу для їхнього як взаємного мережування, так і багатосторонньої співпраці з іншими інститутами громадянського суспільства та державними установами за кордоном і в Україні.

Загалом результати аналізу глибинних інтерв'ю дозволяють нам виокремити кілька основних конфліктів чи непорозумінь, які можна типізувати як внутрішні та зовнішні.

З-поміж **зовнішніх конфліктів** можемо виокремити:

- Конфлікти з політиками, групами осіб, організаціями, іншими мігрантами чи окремими особами, які мають про-російський напрям діяльності. Фактично, це один із центральних конфліктів, про який згадувала більшість респондентів.

Були конфлікти під час перших років війни на Сході України з деякими організаціями, фейковими та нефейковими, які все-таки вели пропаганду з боку як Російської Федерації, так і з так названої Новоросії. Все-таки були і скарги до Фейсбуку, на наші новини, які висвітлювали всю цю ситуацію саме з боку України. Також всередині Іспанії були невеличкі конфлікти, як і в мене особисто, так і у інших членів організації з представниками конкретних політичних сил. Вони не є офіційними і не є на рівні Іспанської держави, але так

(активіст, Іспанія)

“

Ми знаємо багато організацій, які, наприклад, або є наполовину українськими, тобто є українськими, але в той самий час є російськими. Чи які мають в своєму складі, наприклад, людей, які, ми точно знаємо, що співпрацюють з російським посольством, які отримали навіть різні відзнаки, грамоти від російського посольства, і зараз вони представляють інтереси українців. З такими організаціями звичайно ж має бути конфлікт

(активіст, Португалія)

”

“

Коли комуніст їде святкувати в Донецьк (сміх) якісь незрозумілі події, звичайно, у нас автоматично з ним з'являється конфлікт. Тому тут ми, скажемо так, одразу конфліктуємо. Ну, а от, що стосується наявності комуністичної партії в Чехії, – у нас з ними сталий конфлікт, і ми одне одного дуже недолюблюємо

(активіст, Чехія)

”

Також активісти часто розповідали про представників із Росії чи загалом країн СНД, які агресивно поводитися або висловлювали незадоволення під час Євромайданів та мітингів, які проводили українці за кордоном.

- Непорозуміння із церковними структурами чи окремими священнослужителями.

Попри те, що загалом мігранти високо оцінюють роль церкви в процесі їхньої інтеграції та гуртування українців за кордоном, вони іноді згадували про певні непорозуміння зі священниками, індивідуальні випадки закритості церкви чи неготовності до співпраці з ними.

Ми зафіксували ситуацію, коли респондентка після спільної поїздки, яку організувала церква, мала конфлікт, пов'язаний з думкою представників цієї церкви щодо «завеликої активності» жінки. Респондентка розповіла, що після цього випадку вона більше не бере участі в церковному житті, хоча загалом про церкву вона відгукується дуже позитивно й описує багато суспільно важливих справ, які робить церква у країні її перебування.

Крім того, ми спостерігали випадки так званої «закритості» церкви, неготовності до проведення спільних заходів чи будь-якої співпраці.

“

У нас тут є греко-католицька церква, і я от, коли тільки переїхала у Італію, граючи на [український національний музичний інструмент], одразу пішла до них познайомитись і запропонувати з ними щось робити, наприклад, там грати на якихось заходах <...> Я в них, звичайно, не просила ні грошей, ні нічого, і кожного разу мені знаходили відмову, щоб я там не була

(активістка, Італія)

”

З церквою тут все досить складно, з офіційною, католицькою. Вона, скоріше навпаки, не дуже допомагає. Так що я би сказав, що скоріше співпраця всередині громадського суспільства і співпраця з деякими окремими політиками

(активіст, Чехія)

”

- Непорозуміння або напружені відносини з партнерами або іншими членами суспільства чи конкурентних організацій, які виникають як об'єктивне явище.

“

Тут хіба що нічого не робиш, то не будеш мати з ніким проблем. Завжди багато є непорозумінь, недоговорок, знаєш, завжди багато зі всіма: з посольством, з другими асоціаціями. По-різному бувало. Звичайно, доходило до якогось компромісу, але я таких переконань, що тільки людина або асоціація, яка нічого не робить, не має проблем з ніким

(активістка, Іспанія)

”

“

Непорозуміння були. Непорозуміння завжди є, коли щось робиш, і хтось може щось не зрозуміти... Скажімо так: вони були, але я дивлюся більше так на результати тих непорозумінь і на те, як люди виходять із ситуації, і які висновки потім беруться з цього, аніж на сам факт непорозуміння. Тому що непорозуміння – це нормально. Але потім, якими люди виходять після нього чи як люди ведуть себе в певній іншій атмосфері... Непорозуміння були і будуть. Але через ті непорозуміння ми насправді здобуємо інформацію з ким ми співпрацювати хочемо, а з ким – ні. Так що це навіть корисно

(активіст, Польща)

”

З-поміж **внутрішніх конфліктів** можемо виокремити:

- Конфлікти чи непорозуміння, пов'язані з розходженнями у візіях активістів чи у процесі пошуку порозуміння всередині організації або для реалізації певного завдання.

“

Та, в принципі, таких конфліктів масових не було в нас. Були просто, наприклад, різні погляди на організацію чогось, коли ми хочемо якимось прогресивно по-новому, а є ще схильність до шароварщини часто, до такого зображення українців, а це теж більш такі точкові якісь непорозуміння, ніж там прямо масштабний конфлікт, я б так не сказала

(активістка, Чехія)

”

- Вибіркові непорозуміння, пов'язані з уживанням російської мови.

Варто підкреслити, що в цьому питанні не існує однієї чіткої позиції активістів, оскільки одні респонденти згадують про роз'єднаність українців щодо мови спілкування, тоді як інші констатують, що таких проблем немає.

“

Я знаю, що в тієї спілки є конфлікти внутрішні. Це стосовно, коли люди розмовляють на російській мові, то деякі не розуміють, чому вони спілкуються на російській, якщо вони в українській спілці, і вони вважають себе українцями

(активістка, Німеччина)

”

“

Чесно, ми не приділяємо цьому (мовному питанню – ред.) якоїсь дуже великої уваги. Існують, звичайно, люди котрі досить гостро реагують на це питання. Щодо мене, то для мене не проблема спілкуватися як українською, так і російською мовами <...> за весь період мого тут перебування це питання ставало гостро лише один чи два рази, і то це було вже, так би мовити, під градусом, коли людей тягне на суперечки

(активіст, Німеччина)

”

Водночас ми не спостерігаємо взаємозв'язку між сприйняттям мови як основи конфлікту та регіоном походження мігранта.

“

Члени нашої організації нормально говорять російською мовою, але нам не цікаво, хто якими мовами говорить. Я ще раз повторюю. Нам цікаво і головним є справа. Якщо людина долучається і щиро робить те, що робимо ми всі. Це мова людяності... і це найсильніша мова в світі

(активіст, Італія, походить з Луганської області)

”

“

В основному, якщо з Київської області або по центральній зоні, то російськомовні були звичайно. Але це для нас не проблема. Як я кажу, що ти сприймаєш людину спершу за її зовнішністю, але потім її проводиш по її розуму, інтелігенції... в нас в асоціації є іспанці. Не мають нічого спільного до української мови, але вони просто переконані в правильності наших вчинків, то є – що ми йдемо в правильному напрямку і потрібно бути активними, потрібно рухатися

(активістка, Іспанія, походить з Івано-Франківської області)

“

Якщо хтось між собою розмовляє російською, звичайно, їх за це не ображати, не вбивати, але національна мова має бути українською

(активістка, Італія, походить із Запорізької області)

”

Окрім того, ми виявили ще один випадок зовнішнього конфлікту, непоширений серед інших респондентів. Це – конфлікт з іншими іммігрантами не-українського походження, зумовлений специфікою політики країни перебування. Зокрема, йдеться про фестиваль культур в Італії, де стався конфлікт між українцями та іммігрантами з Африки на культурно-мистецькому заході, який організувала місцева влада. На думку респондентки, це було зумовлено упередженим ставленням представників органів місцевого самоврядування до іммігрантів з африканських країн та поступками для них.

Довіра

Цілком очевидним є той факт, що досвід співпраці громадських активістів формує їхній рівень довіри до тих чи інших організацій, а тому може бути визначальним для планування подальшої співпраці. Водночас, проаналізувавши відповіді респондентів на питання стосовно довіри, ми зробили висновок, що особливості їхньої співпраці, які нам вдалося окреслити вище, значною мірою зумовлені рівнем довіри до тих чи інших інституцій суспільства. Тобто довіра є визначальною насамперед для формування та розвитку співпраці з наявними партнерами. Передусім варто зазначити, що більшість респондентів довіряють закордонним громадським організаціям і державним інституціям. Також певною мірою українські активісти довіряють іноземним державним установам та іноземному бізнесу. Зауважимо, що на питання про довіру до аналогічних установ держави Україна респонденти переважно

відповідали заперечно, натомість висловлюючи довіру до громадського сектору в Україні. Водночас активісти зазвичай зосереджували більше уваги радше на окремих особистостях, яким вони довіряють, аніж на конкретних організаціях чи інституціях.

“

Ми не довіряємо цілим організаціям, ми довіряємо більше людям, окремим людям... коли висилаємо гуманітарну допомогу Україні, ми розумієм, що деколи можуть бути з цим деякі проблеми, деяка частина допомоги може зникати і йти незрозуміло куди. І тому, в загальному, це нас навчило, і всіх у Франції, що потрібно працювати не з організаціями, а з людьми, яким ми довіряємо

(активіст, Франція)

”

Нам вдалося виявити й іншу особливість, пов'язану з довірою та розширенням співпраці, – страх через можливу втрату власного авторитету та невиконання проєктів з вини партнерів.

“

На щастя, маємо в Україні поки що кілька організацій, з якими ми можемо співпрацювати, не боячись за репутацію і за якість реалізації проєкту. Ну але поки що тільки кілька

(активіст, Польща)

”

Попри те, що більшість респондентів не проявили довіри до українських державних органів влади чи політиків, вони вважають, що мігранти мали б співпрацювати насамперед з українською державою.

“

В ідеальному середовищі, ну звичайно, що держава має бути твоїм помічником. Держава для емігрантів має бути помічником. В ідеальному житті це, я думаю, що має бути держава, бо бізнес завжди буде лобювати якісь свої партикулярні інтереси. Мені здається, держава має бути таким нейтральним інститутом, який має бути найбільш зацікавлений в активності асоціації

(активістка, Іспанія)

”

Потенційні партнери

Більшість респондентів схилилися до думки, що розширення співпраці є необхідним для їхнього подальшого розвитку.

“

Ми завжди шукаємо нових партнерів, як я казала, чим більше партнерів, тим ми міцніше стоїмо на ногах, бо ми менш залежні від когось одного конкретного, плюс це нові контакти, нові якісь виходи, і так далі

(активістка, Чехія)

”

Водночас важко виокремити якихось основних і другорядних партнерів, адже активісти готові розвивати різні напрями роботи, а отже, й співпрацювати з різноманітними установами.

“

Насправді не можу виділити ключове тому, що як я вже говорив, намагаємся мати різні проекти, і я думаю, що будь-яка співпраця може бути ключовою для конкретного напрямку. Тобто, сказати, що є бажання там, наприклад, займатись виключно волонтерським збором, ні, тому що хочеться охопити максимальну кількість

(активіст, Чехія)

”

Хоча українські державні інституції не були лідерами серед тих, кому українські молодіжні активісти довіряють, однак саме вони, українські держустанови, очолили список тих, кого респонденти згадували як найбажаніших потенційних партнерів.

“

Особливо мені би хотілося, щоби наша організація, власне, більше співпрацювала з українськими установами, державними установами в тому числі, отримувала би більше матеріальну підтримку. Я думаю, що це дуже класно і влада навпаки має бути зацікавлена більше в розвитку української діаспори за кордоном, в тому числі молоді, особливо молоді

(активістка, Польща)

”

Також активістів-мігрантів цікавлять і недержавні українські установи, волонтерські групи, українські колективи та бізнесові структури.

Майбутнє організацій та громад: бачення респондентів

Здебільшого опитані висловлювали **оптимізм щодо майбутнього їхніх організацій**.

Активісти з невеликих молодих організацій очікують оптимізації своєї діяльності, налагодження співпраці з партнерами, підвищення кількості та якості реалізованих проєктів і зростання авторитету структури, яку вони представляють.

“

Я б хотіла, щоб місія, яку ми несемо, тобто створення такого... простору і платформи, де люди борються зі стереотипами, обмінюються культурами, навичками та своїми поглядами. Я б хотіла зберегти цю місію, щоб ми далі асоціювались людям з платформою, яка інтегрує культури, створює дружбу народів і зменшує якийсь такий тиск між нами. Звісно, хотілося б дуже мені особисто, щоб ми налагодили співпрацю з українськими організаціями тісніше, тому що вважаю, що така потреба є. Але, власне, ми вже запускаємо цей двигун

(активістка, Польща)

”

Представники більших організацій, зокрема тих, що вже реалізують багато великих проєктів та перебувають у країнах, де помітно зростає кількість нових українських мігрантів, очікують **масштабування** своїх структур на інші міста.

“

Хотілося би, звичайно, розширення не тільки в нашому місті, тому що я думаю, що таких організацій потребують і інші міста. І в маленьких містечках, щоб тоже об'єднувалися. І ми би з радістю ділилися досвідом тим, що ми маємо тут. Ну, і, звичайно, допомога студентам у саморозвитку, можливо, в збільшенні партнерів, можливо, сталого фінансування, сталих спонсорів теж було би непогано. Співпраця з консульством, з українським фінансуванням від консульства ідеально просто, можливо, після виборів так і буде

(активістка, Польща)

”

Активісти висловлюються досить оптимістично й щодо майбутнього українських громад у країнах їхнього проживання. Вони сподіваються на подальші успіхи не лише своїх організацій, а й інших українських ініціативних груп.

“

Я думаю, що у нас буде гарна українська діаспора, і я думаю, що не за горами той період, де ми зможемо добитися, щоби українську мову можна було вивчати в португальських школах, наприклад, як іноземну, як англійську, як факультатив. Тобто якщо є школи, в яких навчається там якийсь відсоток дітей українського походження, то їх кожного разу все більше і більше. Ви ж розумієте, так? Покоління тут одружуються і з португальцями, і між собою. І, відповідно, хочеться дотримуватися, і хочеться якимось передати ці знання культури, мови, історії, традицій. І я впевнена, що в скорому часі відбудеться...

(активістка, Португалія)

”

Водночас прозвучали й певні перестороги з приводу процесів, що можуть вплинути й на відповідні об'єднання українських активістів. Насамперед щодо асиміляції, тенденцію до якої спостерігає частина опитаних.

“

Я думаю, буде проводитися певний процес асиміляції українців в Польщі. Перш за все, у цьому зацікавлена Польща, і вони на це будуть вкладати певний ресурс. Деякі лишаться українські громади, а деякі – розчиняться в соціумі

(активіст, Польща)

”

Варто зауважити, дуже поширеними серед респондентів є ідеї про співпрацю та об'єднання, поглиблення співпраці між різними українськими ініціативними групами та організаціями у країнах перебування. Це, звісно, може сприяти зростанню результативності дій, але несе в собі ризики конфліктів, про які згадувала частина респондентів. На їхню думку, у процесі співпраці з новими людьми та організаціями можуть проявлятися відмінності в цілях, баченні загальної мети діяльності, яка не можлива без тісної взаємодії.

“

Я сподіваюсь, що в майбутньому вони (українські громади – ред.) будуть більше пов'язані один з одним. Тобто буде також більше проводитись спільних заходів і будуть більше контактувати, а не ворогувати між собою

(активістка, Німеччина)

”

“

Думаю, що може щось вийти, але якийсь один великий чи інший проект, якщо ці громади будуть спілкуватися і більш-менш об'єднуються, чи в якомусь конкретному проекті. Натомість я поки що бачу, що воно так буде, як зараз: трошки розрізнено, самотійно, люди будуть пробувати своїми силами, своєю правдою вирішувати якісь глобальні проблеми, що не дуже ефективно, але безпечніше, ніж... не знаю... йти на ризиковану співпрацю чи не повністю довіряти своїм партнерам, чи не входити в певні співпраці, які йдуть в розріз з принципами організації

(активіст, Польща)

”

Висновки

Український молодіжний активізм є невід'ємною частиною українських мігрантських середовищ у країнах ЄС. Сьогодні українська **молодь, кооперуючись із досвідченішими колегами**, виконує важливі функції в різних сферах суспільної діяльності і подекуди посідає керівні посади у своїх громадських організаціях.

Громадські організації та ініціативні групи українців у країнах ЄС **займаються широким спектром** справ:

- підтримкою українських мігрантів за кордоном;
- відстоюванням інтересів України за її межами;
- допомогою конкретним громадянам, організаціям та структурам в Україні.

Для **підтримки українських мігрантів** активісти та їхні об'єднання надають

чи організовують юридичні консультації, допомагають постраждалим мігрантам, організовують курси з вивчення мов країн проживання, відкривають власні українські школи, гуртки тощо. З метою **відстоювання інтересів України за її межами**, активісти, зокрема, працюють над інформуванням населення країни проживання про Україну, займаються адвокацією українських інтересів, здійснюють вплив на владу на різних рівнях у країні перебування. У сфері **підтримки України та українців у межах національних кордонів** мігранти, наприклад, допомагають армії, добровольцям і ветеранам, соціальним ініціативам, окремим громадянам, сприяють реформуванню держави, налагоджують економічні зв'язки. Тобто це широкий, але ще далеко не вичерпаний, перелік форм діяльності в різних сферах, що відображає інтереси як окремих українських громадян та осіб українського походження, так і їхніх груп та організацій.

Актуальним завданням для молодих українських організацій є налагодження комунікації **за межами власних громад**. Оскільки значна частина українських мігрантів не має громадянства країни проживання, впливати на політику вона може насамперед поза електоральним процесом. Приміром, взаємодіяти з політиками різного рівня, із громадськістю та конкретними виборцями. Першим кроком до набуття власної **суб'єктності** у країнах ЄС можуть бути заходи у сфері культури, які дозволяють бути **помітними в публічному просторі країни перебування**, налагоджувати зв'язки в іммігрантському середовищі та виходити за межі своєї громади, презентувати себе не лише як нових членів цього суспільства, а й представляти саму Україну. Крім того, важливим інструментом впливу на політику у країні перебування є різноманітні вуличні акції, передусім

для привернення уваги громадськості до проблем України.

Найбільш схильні до заняття громадською активністю серед українських мігрантів у країнах ЄС особи жіночої статі віком від 30 років. Водночас чисельне переважання українських мігрантів із Західної України у країнах ЄС пояснює домінування вихідців із цього регіону серед активістів. Це, на нашу думку, зумовлює частіше вживання української мови в активістських середовищах та сприяє переходу активних російськомовних мігрантів на українську.

Попри різноманіття траєкторій громадської діяльності **окремих активістів** помітно, що часто **початок** їхньої діяльності пов'язаний з розгортанням численних євромайданів у країнах перебування. А вже з 2014 року, агресія РФ проти України стає чинником, що посилює активність українців у різних країнах ЄС. Згадані події вплинули й на зростання активності вже залучених до громадської діяльності мігрантів. Ці обставини також загострили потребу у вираженні власної національної ідентичності.

Серед основних мотивів, важливих для активістів, варто назвати:

- працю для важливої мети;
- власний розвиток;
- цікаве дозвілля;
- моральну компенсацію за відчуття провини через те, що в непростий для України час вони перебувають за кордоном (в окремих випадках).

Зазвичай **спільна** громадська активність українців за кордоном **починалася зі спонтанного об'єднання** довкола важливих для учасників цілей. Та на ці ініціативи впливають різні чинники, що призводять до **поступової інституціоналізації діяльності**. Це, з-поміж іншого:

- вимоги національного законодавства країн перебування;

- розуміння потреби діяти ефективно та впорядковано.

Водночас треба мати на увазі, що **інституціоналізація** – неоднозначний процес, а його втілення несе в собі як переваги (ефективність, стабільність і передбачуваність), так і певні обмеження для активізму (менша швидкість в ухваленні рішень, складність внесення змін до цих рішень, забюрократизованість). Станом на час проведення дослідження, організації діяли як **молоді динамічні структури**, у яких іще не вкорінилися бюрократичні процедури та спеціальні політики, що регламентують різні аспекти практичної діяльності, зокрема, **залучення матеріальних ресурсів, рекрутування учасників та організації роботи**.

Одним із найчастіше згадуваних обмежень, яке виникає перед суспільно активними мігрантами є нестача **матеріальних ресурсів**. Попри широкий спектр джерел, основними донорами є самі активісти, їхні родичі, друзі та знайомі. Частина організацій збирає кошти на проектну діяльність серед ширшого кола в межах української громади чи інших місцевих жителів. Зазвичай така діяльність спрямована на найнагальніші потреби, а зміна ситуації в Україні призводить до нових сплесків у зборі коштів.

Проаналізувавши способи діяльності об'єднань активістів, можемо зробити висновок, що зазвичай довкола невеликих груп найактивніших учасників об'єднується різна кількість волонтерів, які регулярно чи епізодично долучаються до роботи. Більшість організацій відкриті до приходу нових учасників, але **цілеспрямованих дій для пошуку активістів** не ведуть. Це можна пояснити поширеним переконанням, що громадська активність здатна зацікавити людей сама по собі. Важливим шляхом для розширення складу організацій та ініціативних груп

є залучення своїх знайомих та друзів. Доповнює такі особливості й поширене трактування громадського активізму насамперед як **безоплатної діяльності із частковою зайнятістю**. Цей чинник може сповільнювати професійний розвиток активістів та обмежити коло осіб, здатних приділити більшість свого продуктивного часу громадській діяльності.

Зважаючи на вищезазначене, активісти стикаються із **дефіцитом людського ресурсу** для реалізації всіх ідей. Суттєвою особливістю громадської діяльності є те, що українські мігранти інтенсивніше долучаються до різних ініціатив саме в періоди найбільших криз, нових ескаляцій агресії Російської Федерації та інших проблем. Це озвучували навіть представники організацій, які не вважають недостатню активність українців серйозною перешкодою для своєї діяльності. У такій ситуації зростає вагомість інституційно спроможних і життєздатних організацій, які можуть стабільно функціонувати тривалий час і залучати нових учасників. Це важливо як для сталості їхніх «буденних» результатів, так і для ефективності в разі екстрених випадків (насамперед в Україні), коли менш активні, але все-таки небайдужі люди, могли б приєднатися до спільної справи.

Отже, беручи до уваги низку особливостей **інституціоналізації** українського активізму у відповідних країнах, можна виділити як позитивні риси (гнучкість та відповідність запитам громад чи окремих індивідів, які потребують допомоги; врахування актуальної ситуації в Україні), так і негативні (залежність від ініціативи конкретних активістів, відносна непередбачуваність діяльності та її результатів).

Співпраця – вагомий компонент діяльності та розвитку організацій, про що згадувала більшість активістів.

Результати дослідження свідчать про наявність **широкого спектру партнерів** українських громадських активістів як у країнах їхнього проживання, так і в Україні. Найактивніше відбувається співпраця з українськими посольствами та консульськими установами, а також із почесними консульствами.

Серед активних **партнерів** респондентів, **які не перебувають на території України**, можемо також виокремити: українські ГО та їхні міжнародні об'єднання, українські школи та церкви, українські магазини за кордоном, громадські об'єднання представників місцевого населення, органи влади різних рівнів та окремих політиків, європейські дипломатичні установи, Європейську комісію, представництва Організації Об'єднаних Націй та Міжнародної організації з міграції, органи місцевого самоврядування в місцях проживання та в сусідніх містах чи невеличких містечках, окремі підрозділи органів державної влади чи місцевого самоврядування, зокрема органи правопорядку, а також навчальні установи та різноманітні культурні чи мистецькі колективи.

З-поміж інституцій в Україні, які є партнерами українських активістів за кордоном, нам вдалося зафіксувати такі: громадські організації, волонтерські групи, благодійні та інші фонди; дитячі будинки, сімейні школи; медичні заклади; театри, музичні колективи, кінематографічні студії; органи місцевого самоврядування окремих міст; вищі навчальні заклади; приватні компанії, зокрема туристичні фірми, авто- та авіаперевізники, а також інформаційні ресурси. Співпраця українських активістів істотно залежить насамперед від напряму діяльності їхньої організації і, відповідно, визначення тих партнерів, які є необхідні для реалізації конкретної мети.

Результати проведеного дослідження дозволяють констатувати **поширеність**

позаінституційної співпраці між громадськими активістами та хаотичність роботи організацій, готовність долучатися до абсолютно різних проєктів та підтримки будь-яких цікавих ініціатив чи партнерів. Усе це, з одного боку, свідчить про динамічність розвитку організацій, відсутність бюрократичних процедур, що дозволяє їм прискорювати процес ухвалення рішень, а багатозадачність – про їхню здатність широкої диверсифікації партнерів. Однак, із другого боку, про нижчий рівень спеціалізації, а відповідно, й фаховості в певній сфері чи напрямі роботи, який можна було б поглиблювати й удосконалювати.

Аналіз глибинних інтерв'ю також дозволяє нам простежити й наявність **конфліктів чи непорозумінь**, що існують серед активістів, які можна узагальнити як внутрішні (ті, що існують чи епізодично виникають усередині самої організації між її членами) та зовнішні (ті, які пов'язані зі взаємодією організації з іншими суб'єктами). Важливо підкреслити, що російський чинник відіграє вагомий роль переважно у виникненні зовнішніх конфліктів, однак він іноді простежується й з-поміж причин внутрішніх протиріч.

Значною мірою активісти наголошують на тому, що існує **потреба в розширенні наявної співпраці** передусім з українською стороною. Попри те, що більшість із них не проявила довіри до українських державних органів влади чи політиків, вони вважають, що мігранти мали б співпрацювати передусім з українською державою. **Вагомим внеском** для цього може стати безпосередня комунікація, інтеграційні зустрічі, зокрема у форматі форумів громадських активістів з України та з-за кордону, із залученням українських державних структур, адже опитані підкреслюють важливість довіри саме до конкретних особистостей, а не організацій загалом.

Розділ 3

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МІГРАЦІЇ: ВІЗІЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ АКТИВІСТІВ ЗА КОРДОНОМ

У цьому розділі розглянуто чинники, які впливають на життєві стратегії українських активістів за кордоном, аргументи активістів із приводу рішення мігрувати поза межі України, а також їхні рефлексії щодо здобутого досвіду за кордоном

Життєві стратегії активістів: залишитися за кордоном чи повернутися в Україну

Ми вважаємо, що українські громадські активісти за кордоном становлять величезну цінність для держави Україна, адже сприяють покращенню її іміджу на міжнародній арені, привертають увагу мешканців та влади країн проживання до важливих політичних питань і роблять усе можливе для допомоги своїм землякам. Водночас рееміграція українців, які здобули корисний досвід за кордоном, однозначно сприяла б розвитку економічного, політичного, культурного потенціалів України.

В опитаних активістів, які перебувають поза межами України, є різні життєві стратегії – залишитися в країні перебування назавжди, пожити там тимчасово та повернутися в Україну або мігрувати до іншої країни. Втім, є й такі, які поки що не ставлять собі такого питання. Ухвалення таких рішень зазвичай вимагає ретельних роздумів із зважуванням усіх плюсів та мінусів. На основі відповідей респондентів ми виділили ті чинники, які «притягують» українців до європейських країн, а також ті, які «відштовхують» від місця їхнього народження.

З-поміж чинників, які стимулюють мігрантів залишатися за кордоном, активісти зазначили:

- дотримання законів з боку всіх громадян;
- комфортність перебування;
- впевненість у хорошому майбутньому;
- самореалізацію в професійному плані;
- наявність близьких людей, які проживають із ними;
- хороші кліматичні умови.

“

Поки я гостюю в Україні, я так романтично до того ставлюся. Мені все подобається. Мені подобається моя країна, мені подобаються люди. Але, коли виїжджаю за межі України, я розумію наскільки вона ще... принаймні, до межі Іспанії. Я розумію, що нормальний розвиток людини день в день в Україні досить важкий. І я не знаю, чи я спроможна поміняти іспанську комфортність на українські будні, бо романтика скоро закінчується

(активістка, Іспанія)

”

Серед чинників, які стримують громадських активістів від повернення в Україну, респонденти озвучили такі:

- корупцію;
- необхідність неформальних зв'язків для полегшення різних питань (наприклад, кумівство);
- несприятливу соціально-економічну та політичну ситуації в країні;
- низьку якість медицини;
- проблеми з пенсійною системою;
- незацікавленість України як держави в молодих фахівцях із закордонним досвідом;
- недостатньо широкі можливості для професійної реалізації молоді;
- страх не знайти «свого місця» в Україні.

“

Якби в Україні була якась більш стабільна економічна і також політична ситуації в тому сенсі, якщо більше буде можливостей і для адвокатів, і більше вільних робочих місць кваліфікованих, я думаю, я би повернулась

(активістка, Франція)

”

Утім, незважаючи на вищезгадане, деякі активісти мають бажання або намір повернутись в Україну. У цьому контексті варто наголосити, що ми зафіксували певний вплив, який здійснила Революція Гідності на ухвалення позитивного рішення з боку українських активістів щодо їхньої рееміграції.

“

Мабуть, я єдиний з моєї сім'ї, у кого такі бажання виникають, оскільки я не загубив відчуття своєї причетності до України та причетності до українського народу. Особливо після подій 2014 року та подальших, я все-таки відчув, що у мене українське все ж таки переважає над цим європейським, що мені тут давалося. Поки що я не бачу можливості повернутися на проживання в Україну, оскільки я не бачу необхідності саме українській державі в молодих людях, які мають вищу освіту європейського характеру, тобто поки що я не зміг би переїхати, навіть якби хотів цього понад усе. Але якщо така нагода з'явиться, звичайно, я буду її дуже серйозно розглядати. Я б хотів зробити для своєї країни щось суттєве. Думаю, вона того варта

(активіст, Іспанія)

”

“

У мене виникає бажання повернутись в Україну. Бажання помаленько перетворюється на план. Я планую 2020 – 21-ий його реалізувати після остаточного закінчення університету. І так само там акумулювати кількість років професійного досвіду. Для мене це рішення вже прийняте

(активіст, Польща)

”

Проте багато активістів іще остаточно не вирішили повертатися в Україну, проживати в країні, де вони зараз перебувають, чи мігрувати до третьої країни. Однак найважливішим для нас є той факт, що незалежно від того, в якій країні проживатимуть наші респонденти, вони висловлюють бажання та готовність допомагати Україні, а також тим українським мігрантам, які опиняться у країні їхнього перебування.

“

Поки що, на даному етапі мого життя, я розумію, що більше я можу зробити для своєї країни перебуваючи тут. В мене зараз тут більше можливостей безпосередніх. Я допомагаю, можливо, безпосередньо Україні не географічно, я допомагаю, наприклад, громадянам українським тут, які проживають зараз, які потребують нашої підтримки... І тому я плекаю надію, що коли я здобуду належну кількість знань, освіти, буду достатньо освіченою, буду знати кілька мов і зможу ознайомитися з досвідом кількох країн в різних сферах, тоді я зможу повернутися в Україну з цим багажем знань і втілити їх там

(активістка, Польща)

”

Мігрувати vs не мігрувати: погляд громадських активістів

Зважаючи на те, що наші респонденти самі є мігрантами, ми поставили питання: «Чи радили б Ви українцям мігрувати за кордон?». Серед опитаних були ті, хто зазначив, що не брав би на себе відповідальності радити здійснювати такий важкий вибір, оскільки це особисте рішення кожної людини.

Водночас частина респондентів рекомендує українцям мігрувати за кордон для здобуття нового досвіду, насамперед через навчання в закордонних університетах, стажування, перепрофілізацію, культурного обміну чи ведення бізнесу. Однак обов'язковою умовою має бути повернення в Україну.

“

Я скривив би душею, якби не рекомендував українцям емігрувати, будучи емігрантом сам. Еміграція може бути легким рішенням для багатьох, наскільки воно правильне, це залежить від кожного. Тут також не все так легко. Але я думаю, що принаймні тимчасова еміграція, принаймні на навчання молодих людей була би корисна, оскільки дуже багато чому є навчитися все-таки

(активіст, Іспанія)

”

“

Перш за все я би хотіла, щоби українці мали можливість більше подорожувати і працювати в закордонних фірмах, і розширяти свій світогляд. Для цього їм потрібно також володіти мовами. Це те, що змінить їхній світогляд і побудує нову сильнішу українську націю, тому що ми є трішки ізольованими у цьому плані

(активістка, Польща)

”

Активісти рекомендують тим, хто все-таки вирішив залишитися за кордоном, допомагати Україні на відстані та знайомити іноземців з Україною.

“

Я б не бажала українцям виїжджати на багато часу. Тобто ті люди, які виїжджають сюди тільки, щоб заробити грошей і щоб допомогти родині, або щоб поставити на ноги дітей, я даю респект цим людям, я їх поважаю. Але все ж таки було б краще цим повернутись додому, тому що як можна будувати країну, щось змінити, якщо ми всі поїдемо? Мають же бути люди, які люблять, вірять в цю країну, і вони залишаться там і будуть будувати цю країну. А ті, хто вже виїхав тому, що в нього так склалась доля, то хоча б от робити те, що робимо ми – знайомити світ з Україною і в якомусь сенсі прославляти і також допомагати

(активістка, Італія)

”

Проте, на думку деяких респондентів, зараз українцям немає сенсу виїжджати за кордон у зв'язку із покращенням ситуації в Україні (станом на 2019 р).

“

Я б не радив українцям мігрувати, тому що ситуація, яка зараз виглядає в Україні, є набагато більш позитивною, ніж та, яка була раніше. Це так, зараз є дуже велика кількість можливостей, яка народжується в Україні. З іншої сторони, конкуренція за кордоном є більшою. Звичайно, що різні проблеми, і в тому числі жити поза своєю батьківщиною – нова культура, новий народ і всі проблеми, з тим зв'язані, деколи дискримінація або ксенофобія, і різні речі теж мають місце

(активіст, Польща)

”

Досвід міграції: чим активісти хотіли би поділитись?

Українські громадські активісти за кордоном здобули корисний досвід, яким хотіли би поділитися з українцями в Україні. Водночас опитані зазначили, що є речі, в яких не тільки українці мали б у них повчитись, а навпаки – європейці – в українців.

“ Це не дуже легке питання. Тому що в Португалії не все так ідеально, як може здаватися. Досить в різних сферах є щось, що Україна може повчитися в Португалії, а є щось, що ми можемо повчитися в них
(активіст, Португалія) ”

Але зосередимо основну увагу на сферах, які, на думку опитаних, варто було б удосконалити українцям. Досвід проживання в новому для себе соціумі, про який говорили респонденти, стосувався таких середовищ:

- 1) професійної діяльності;
- 2) соціального досвіду;
- 3) досвіду громадської діяльності.

Громадські активісти наголошували на важливості самовдосконалення у сфері **професійної діяльності** українців. Названі риси стосуються так званих «м'яких навичок», які мають здебільшого інструментальний характер, тобто є засобами для досягнення тієї чи іншої мети:

- розширення світогляду;
- позитивне мислення;
- покращення рівня володіння іноземними мовами;
- рішучість в ухваленні рішень;
- ініціативність;
- пунктуальність;
- організованість;
- упевненість у власних силах;

- довіра одне до одного;
- відповідальність за свої вчинки;
- працьовитість.

“ Досвід... я думаю, все ж таки, повірити в себе, тому що на закордоні ти маєш не сидіти на місці і жалітись на когось, і на владу, на щось, на інших, на маму, на школу, на церкву, а все ж таки повірити в себе, взятись в руки і йти вперед, навіть, якщо ти будеш падати, ти маєш підійматись. І це такий досвід, тому що коли ти один в країні, не знаєш ні мови, не знаєш нічого то тільки це тебе може спасти. Це таке можна сказати основне, основний досвід
(активістка, Італія) ”

Не менш важливим є **соціальний досвід**, тобто вміння бути соціально відповідальним та жити в соціумі за «правилами гри». Передусім ці моральні стандарти знаменують повагу до себе, одне до одного та до своєї країни:

- обізнаність в історії власного народу;
- законослухняність;
- верховенство права;
- турбота про довкілля;
- здоровий спосіб життя.

“ Думати не лише про себе, а й про оточуючих, думати про суспільство, думати про навколишнє середовище. Робити висновки, розвиватися. Проблема в тому, що наприклад, приїжджаючи в Україну, я розумію, що проблема України перш за все через байдужість самих громадян. І це – проблема. От порада громадянам України – не будьте байдужими до всього!
(активіст, Німеччина) ”

“

У державі повинні бути «правила гри». Вони побудовані на тому, що ми (держава – ред.) даємо можливість жити добре, ми даємо можливість заробляти і ми даємо можливість жити в комфортних умовах, але при цьому ти маєш виконувати «правила гри» – поважати закон, поважати інших людей, поважати дійсно усі ці правила, встановлені в цьому суспільстві

(активіст, Чехія)

”

“

Я дуже би хотіла, щоби ми українці знали свою історію так досконало, як знають її португальці. Португальці не знають в якому році відкрилася Америка, але вони точно знають, що це зробив Христофор Колумб і він був португальцем. Та! Португальці не знають, коли відкрили Індію, але це зробив Васко да Гама. Все! Воно в голові у них є і все! І я би дуже би хотіла, щоби ми українці не знали точних дат, але ми точно маємо знати наших героїв, ми точно маємо знати хто ми є і якого ми кореню, і яка в нас є мова

(активістка, Португалія)

”

Третій аспект, про який активно згадували респонденти, стосується **досвіду у громадській діяльності**. На думку активістів, значно покращити діяльність громадського сектору допомогли б такі ініціативи:

- поглиблення співпраці бізнесу і громадського сектору;
- взаємодія політиків і державних структур із громадянським суспільством;
- кооперація громадських організацій з аналітичними центрами, університетами;
- підтримання студентських ініціатив в університетах.

“

Досвід співпраці бізнессектору і третього сектору, який є дуже успішним, який дуже поширений і глибокий, щодо ангажування бізнесу в звичайну діяльність. Фінансування і підтримка. Друге – це досвід співпраці громадської організації і, власне, аналітичних центрів чи університетів, підтримка студентських ініціатив на рівні ректора, декана і так далі. А третє – це просто більш така візія розвитку організацій з глобальної перспективи на локальну. Не маєш в голові обмежень відносно логістики чи географії з твого виду діяльності

(активіст, Польща)

”

“

Цікавий досвід все ж таки певної трохи більшої близькості політиків, державних структур до, скажімо, громадянського суспільства і те, що все ж таки перетинається більше громадське суспільство з політиками. Вони не живуть в окремих світах, умовно кажучи. Потрібно, щоб це громадянське суспільство і постійно тиснуло, постійно контролювало те, що роблять політики, наприклад

(активіст, Чехія)

”

Окремо виділимо пункт «покращення репутаційних характеристик», який є важливим не тільки для окремих громадян, але й для бізнесу, влади і громадського сектору.

“

Інститут репутації – це те, про що я б говорив. І чим раніше навчитися цьому підходу, і мати нормальний інститут чистої гарної репутації, і за свою репутацію думати, а також думати за репутацію своїх партнерів, і її теж оцінювати, тим швидше ми отримаємо репутацію для співпраці з іншими партнерами, в яких вона вже є, тобто із закордонними партнерами і таке інше

(активіст, Польща)

”

Висновки

Приносячи суттєву користь Україні навіть поза її межами, не всі українські громадські активісти за кордоном хотіли би повернутися в Україну. Зазвичай за кордоном їх стримують суспільний порядок та психологічне відчуття комфорту. Натомість «відвертають» від України корупція, складна економічна ситуація, недосконала соціальна політика. Втім, знакові для України події, зокрема Революція Гідності, істотно підвищують реєміграційні настрої українців за кордоном.

Активісти осмислюють міграцію як корисний для себе досвід, який стосується самовдосконалення у сфері професійної діяльності, вміння бути соціально відповідальним та покращення досвіду ведення роботи у громадській діяльності. Тому вони переважно радять українцям тимчасово емігрувати з України для навчання, стажування, перепрофілізації, культурного обміну чи ведення бізнесу, але обов'язково повертатися в Україну зі здобутими знаннями.

ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз глибинних інтерв'ю, проведених з активістами з Німеччини, Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Польщі та Чехії, дав нам можливість з'ясувати особливості формування та розвитку громадського активізму новітніх молодіжних українських мігрантів у їхніх організаціях та ініціативних групах, зокрема, у контексті їхньої інтеграції в суспільства країн ЄС. Нижче подаємо висновки, які ми внаслідок цього зробили.

- Інтеграція української активістської молоді в суспільства країн ЄС відбувається досить успішно.

- На процес інтеграції впливають суб'єктивні (опанування мови країни перебування, психологічне сприйняття нового суспільства й правопорядку, культурно-ментальна дистанційованість) та об'єктивні (нормативно-правова система, негативні стереотипи щодо іммігрантів, наявність друзів чи близьких людей, діяльність церкви та громадських організацій) чинники.

- Українські громади мають амбівалентний вплив на новітніх мігрантів: з одного боку, вони сприяють ефективній інтеграції, а з другого – створюють передумови для автосегрегації.

- Основними причинами асиміляції українців у країнах ЄС є образа на Україну, почуття комплексу меншовартості з боку українських мігрантів, негативне ставлення до українців у країні імміграції.

- Заняття громадською активністю покращує процес інтеграції мігрантів, навіть тих, які прожили за кордоном тривалий період, оскільки дає додаткові можливості акумулювати соціальний капітал серед українців та місцевого

населення, удосконалювати навички володіння мовами та водночас зберігати національну ідентичність.

- Спектр діяльності громадських організацій та ініціативних груп, які формують молодіжні активісти, є надзвичайно широкий. Серед найпоширеніших напрямів – діяльність щодо підтримки українських мігрантів, відстоювання інтересів України за її межами, надання різного типу допомоги Україні та українцям у межах національних кордонів.

- Культурна дипломатія – важливий напрям діяльності українських активістів, який дозволяє їм бути помітними в публічному просторі країни перебування, налагоджувати зв'язки в іммігрантському середовищі, представляти себе та Україну за кордоном, налагоджувати співпрацю з українськими ініціативними групами в різних країнах ЄС та в Україні.

- Найчастіше схильні займатися громадською активністю серед українських мігрантів у країнах ЄС особи жіночої статі віком від 30 років.

- Чисельне переважання українських мігрантів із Західної України у країнах ЄС пояснює домінування вихідців із цього регіону серед активістів. Це, на нашу думку, зумовлює частіше вживання української мови в активістських середовищах та сприяє переходу активних російськомовних мігрантів на українську.

- З-поміж основних мотивів громадської активності можемо виокремити: працю задля важливої мети; саморозвиток і самореалізацію; цікаве дозвілля; відчуття провини перед Батьківщиною у зв'язку з еміграцією.

- Революція Гідності та подальша війна Росії проти України є найвагомішими чинниками, що зумовили посилення громадського активізму українців за кордоном.

- Типовою характеристикою громадських організацій українських мігрантів у країнах ЄС є початковий стан інституціоналізації (зокрема, бюрократизації та професіоналізації). Про це свідчать відсутність систем складних бюрократичних процедур та політик, що регламентують активність учасників, інтегрованість рекрутування нових активістів у поточну діяльність, переважання часткової та неоплачуваної зайнятості, опора на ініціативу конкретних осіб та їхні ресурси.

- Особливостями функціонування організацій є: гнучкість і відповідність запитам громад, відкритість до змін, постійне врахування актуальної ситуації в Україні, розгортання активності та об'єднання навколо себе ширшого кола осіб у кризові періоди. У взаємодії з іншими суб'єктами переважає формат особистої співпраці, багатовекторність і здатність до диверсифікації партнерів.

- Основні виклики, які постають перед активістами та їхніми об'єднаннями, – це дефіцит людських та матеріальних ресурсів.

- Російський чинник відіграє вагомую роль переважно у виникненні зовнішніх конфліктів та деяких внутрішніх протиріч.

- Попри наявність значної кількості та різного рівня партнерів, громадські активісти проявляють зацікавлення до розвитку співпраці насамперед з українською державою.

- Молодіжні громадські активісти мають оптимістичне бачення майбутнього українських громад за кордоном: представники невеликих організацій сподіваються на оптимізацію своєї діяльності, налагодження співпраці з партнерами, підвищення кількості та якості реалізованих проєктів, зростання авторитету їхньої структури; більші громадські об'єднання очікують масштабування на інші міста.

- На подальші життєві стратегії громадських активістів впливають чинники «притягування» країни перебування (успішна інтеграція, впевненість у хорошому майбутньому, присутність родини) та «виштовхування» з боку України (корупція та хабарництво, низький рівень медицини та соціальних гарантій, недостатні можливості для професійної самореалізації, несприятлива соціально-економічна та політична ситуації, відсутність зацікавлення з боку української держави в молодих фахівцях із закордонним досвідом), а також психологічний бар'єр щодо реінтеграції та вагомі суспільно політичні події, як-от Революція Гідності.

- Міграція – важливий досвід для українських громадських активістів, який дозволив удосконалити їхні професійні та «м'які» навички, отримати корисну практику соціальної, зокрема, громадської взаємодії.

- Активісти радять українцям мігрувати за кордон на короткотривалий термін для здобуття знань і досвіду, які неможливо здобути в Україні, та повертатися, щоб застосувати їх для подальшого розвитку держави Україна.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Громадські активісти, мережуйтеся! Звіт за результатами соціологічного дослідження. КУ «Інститут міста». Львів, 2018. 41 с.
2. Загальна інформація про консульський облік. Міністерство закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/konsulski-pitannya/konsulskij-oblik/vedennya-konsulskogo-obliku> (Дата звернення: 27.04.2020)
3. Загальна роз'яснювальна інформація з найбільш актуальних питань, що стосується включення до списку виборців громадян України, які проживають або тимчасово перебувають за межами України під час проведення виборів президента України, народних депутатів. Центральна виборча комісія. URL: https://www.drv.gov.ua/ords/portal/!cm_core.cm_index?option=ext_static_page&ppg_id=221&pmn_id=138 (Дата звернення: 27.04.2020)
4. Закордонні виборчі дільниці. Центральна виборча комісія. URL: https://www.drv.gov.ua/ords/portal/!cm_core.cm_index?option=ext_dvk&pid100=0&prejim=3 (Дата звернення: 27.04.2020)
5. Міжнародна термінологія у сфері міграції: українсько-англійський тлумачний словник. Київ: Міжнародна організація з міграції, 2015. 100 с.
6. НДО у зовнішньому середовищі: організаційні проблеми та можливості розвитку. Аналітичний звіт за результатами комплексного дослідження. Київ, 2018. URL: https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2019/06/NGOF_NGOsanalysis.pdf?fbclid=IwAR19wq3ewtYDO4J5BRCrI3IBNTdFSnAC5-mFXI37OliuqTeDW0okfH5bFto (Дата звернення: 27.04.2020)
7. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 р. № 4061-VI. Дата оновлення: 19.04.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17?fbclid=IwAR2_jHotumCmgSM9tEYTAIarFaa6vzrwtOYRI6tKITbUIHn505Q-Onc7I (Дата звернення: 27.04.2020)
8. Integration and social cohesion: key elements for reaping the benefits of migration. Global Compact Thematic Paper. Geneva: International Organization for Migration, 2017. URL: https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ODG/GCM/IOM-Thematic-Paper-Integration-and-Social-Cohesion.pdf (Last accessed: 27.04.2020)

ДОДАТКИ

Додаток А

Соціально-демографічні характеристики респондентів

№	Стать	Країна міграції	Місце народження	Рідна мова*	Основні причини міграції
1.	чол.	Іспанія	Івано-Франківськ	Українська і російська	Трудова міграція батьків, возз'єднання родини
2.	чол.	Іспанія	Київ	Російська та українська	Трудова міграція батьків, возз'єднання родини
3.	жін.	Іспанія	Івано-Франківськ	Українська	Трудова міграція батьків, возз'єднання родини
4.	жін.	Іспанія	Івано-Франківська область	Українська	Трудова міграція, возз'єднання родини
5.	чол.	Італія	Львівська область	Російська	Трудова міграція батьків, возз'єднання родини
6.	чол.	Італія	Луганська область	Російська та українська	Потреба змінити середовище
7.	жін.	Італія	Львів	Українська	Трудова міграція
8.	жін.	Італія	Запоріжжя	Російська	Особисті стосунки
9.	чол.	Німеччина	Харківська область	Суржик	Навчання
10.	чол.	Німеччина	Запоріжжя	Російська	Навчання
11.	жін.	Німеччина	Київ	Українська	Навчання
12.	жін.	Німеччина	Харків	Російська	Навчання
13.	чол.	Польща	Вінниця	Українська	Навчання
14.	чол.	Польща	Львів	Українська	Навчання
15.	жін.	Польща	Івано-Франківська область	Українська	Навчання

№	Стать	Країна міграції	Місце народження	Рідна мова*	Основні причини міграції
16.	жін.	Польща	Рівненська область	Українська	Навчання
17.	чол.	Португалія	Вінницька область	Українська	Трудова міграція батьків, возз'єднання родини
18.	чол.	Португалія	Івано-Франківська область	Українська	Потреба змінити середовище
19.	жін.	Португалія	Львів	Українська	Трудова міграція батьків, возз'єднання родини
20.	жін.	Португалія	Львів	Українська	Трудова міграція батьків, возз'єднання родини
21.	чол.	Франція	Івано-Франківська область	Українська	Трудова міграція батьків, возз'єднання родини
22.	чол.	Франція	Харків	Російська та українська	Навчання
23.	жін.	Франція	Івано-Франківська область	Українська	Трудова міграція батьків, возз'єднання родини
24.	жін.	Франція	Донецьк	Українська і російська	Навчання
25.	чол.	Чехія	Донецьк	Українська і російська	Навчання
26.	чол.	Чехія	Львівська область	Українська	Навчання
27.	жін.	Чехія	Київська область	Українська	Трудова міграція чоловіка
28.	жін.	Чехія	Миколаїв	Українська і російська	Навчання

*Частина респондентів, які назвали своєю рідною мовою російську або водночас російську та українську, зазначили, що мігрувавши за кордон, вирішили перейти на українську.

Додаток Б

Запитальник дослідження

Соціально-демографічні характеристики

1. Розкажіть, будь ласка, про себе.
 - Скільки Вам років?
 - Де Ви народилися?
 - Де Ви зараз проживаєте?
 - Де Ви навчалися (навчаєтесь)?
 - Яка Ваша рідна мова?
 - Яка Ваша національність?
 - Чи є Ви віруючою людиною? (До якої конфесії належите?)

Досвід міграції

2. Що стало причинами Вашого переселення в ту країну, де Ви зараз перебуваєте?
3. Коли Ви переїхали в цю країну?
4. Чому Ви обрали саме цю країну?
 - Чи були у цій країні Ваші знайомі чи родичі?
5. Скажіть, будь ласка, чи проживали Ви ще в якихось країнах, окрім тієї, де Ви зараз перебуваєте?
 - Скільки часу Ви там перебували?

Інтеграція в нове суспільство

6. Чим Ви займаєтесь у країні Вашого проживання?
7. Розкажіть, чим Ви займались у цій країні, коли щойно туди переїхали?
8. З якими труднощами Ви стикнулись?
9. Чи важко Вам було вивчати іноземну мову?
10. Чи почуваетесь Ви комфортно у країні Вашого перебування?
11. Чи помічали Ви специфічне ставлення населення країни Вашого перебування до мігрантів та до Вас зокрема?
12. Чи знаєте Ви якихось людей з України, яким не вдалось інтегруватися в середовище цієї країни?
 - Якщо так, то чому?
13. Чи стикалися Ви з випадками, коли українці соромились розмовляти українською мовою у Вашій країні чи не визнавати свого походження?

14. Чи Ви знаєте українців, які живуть у цій країні довше 10 років чи народились тут?
 - Беручи до уваги час Вашого перебування у цій країні, чи відчуваєте Ви відмінності між тими українцями, які приїхали порівняно нещодавно (до 10 років) і тими, що приїхали вже давно чи навіть народилися в цій країні?
15. Яке у Вас громадянство?
16. Чи намагаєтесь / намагались отримати громадянство країни перебування?
17. Чи голосуєте Ви на виборах в Україні? / країні Вашого перебування?
18. Як Ви ставитесь до подвійного громадянства?
19. Чи берете Ви участь у житті церковної громади?

Громадська активність українців за кордоном

20. Чи в регіоні Вашого проживання церква гуртує людей для діяльності у громадському житті?
21. Як вважаєте, чи змогли Ви краще інтегруватись у середовище країни Вашого проживання, аніж ті, хто не займається громадською діяльністю?
22. Чи знаєте Ви громадські організації українців у країні Вашого проживання?
 - Якщо так, які саме?
23. Чи вважаєте Ви громадську активність українських мігрантів у країні Вашого проживання достатньою?
 - Якщо ні, то в чому причина низької активності?

Портрет українських громадських активістів за кордоном

24. Чи зауважували Ви, переважно якої статі є українські громадські активісти в країні Вашого проживання?
25. Чи зауважували Ви, переважно якого віку є українські громадські активісти в країні Вашого проживання?
26. Чи володієте Ви інформацією, вихідці з якого регіону України є активнішими у громадському житті у країні Вашого проживання?
27. Якою мовою зазвичай розмовляють українські громадські активісти за кордоном?
28. Представники якої сфери зайнятості переважно є громадськими активістами у країні Вашого проживання?
29. Чи помічали Ви залежність громадської активності українських мігрантів від їхнього майнового стану/фінансового становища? (тобто хто більше займається громадською активністю – люди з низьким фінансовим становищем, середнім чи високим?)
30. Чи можете Ви назвати ще якісь характеристики українських громадських активістів у країні Вашого проживання?

Громадський активізм респондента

31. Розкажіть, із чого почалась Ваша громадська діяльність?
 - Чи займались Ви громадською діяльністю в Україні?
 - Скільки часу Ви займаєтесь громадською діяльністю?
32. До діяльності яких громадських організацій Ви були чи є залучені?
 - У якій із громадських організацій зараз Ви найактивніші?
33. Як Ви дізнались про громадську організацію, в якій Ви зараз найактивніші?
34. Якою є Ваша мотивація участі в цій ГО?

Громадська організація, в якій респондент найактивніший

35. Яка проблема чи потреба стала причиною виникнення ГО?
36. Розкажіть, чим займається Ваша ГО?
 - Які основні напрями діяльності?
 - Які додаткові?
37. Чи Ви проводите заходи, акції, події?
 - Які саме?
 - Як часто вони відбуваються?
38. Чи спрямована діяльність Вашої ГО на зміну політики в країні проживання (зокрема, зміну нормативно-правових актів)
39. Чи висвітлюєте Ви діяльність своєї ГО через ЗМІ, соцмережі тощо?
40. Чи є у Вашій організації офіційне членство?
 - Чи є Ви офіційним членом ГО?
 - Як отримали членство в цій організації?
41. Скільки людей залучені до діяльності Вашої організації?
42. Чи залучені до Вашої організації волонтери?
 - Скільки їх?
 - Як відбувається пошук та залучення волонтерів?
43. Хто здебільшого є членами та волонтерами Вашої організації?
 - стать;
 - вік;
 - національність;
 - регіон народження;
 - сфера діяльності.
44. Якою є плінність / динаміка членів і волонтерів ГО?
45. Чи спостерігаєте Ви нестачу активістів в організації?
46. Чи є у Вашій організації група найактивніших учасників?
 - Хто вони (стать, вік, національність, регіон народження, сфера діяльності)?
 - Скільки їх?

47. Чи беруть члени ГО участь у тренінгах, семінарах тощо, які б були корисні для організації.
48. Чи організовує ГО внутрішні тренінги, семінари, стратегічні сесії тощо?
49. Чи є у Вашій ГО членські внески?
50. Які джерела матеріальної та фінансової підтримки вашої ГО?
51. Які основні проблеми постають перед Вашою організацією?

Співпраця громадської організації з іншими інституціями

52. З ким співпрацює Ваша організація?
 - ГО з Вашої місцевої громади (українці та інші національності);
 - ГО з України;
 - ГО з інших країн (українці та інші національності);
 - сектор бізнесу у країні проживання чи Україні;
 - чиновники чи депутати у країні проживання та Україні;
 - інше (вказіть).
53. Чи хотіли б Ви почати чи розширити співпрацю з новими партнерами?
 - З якими саме? (бізнесовим сектором, державними, недержавними, українськими чи закордонними інституціями)
54. Яким із потенційних чи реальних партнерів Ви найбільше довіряєте (бізнесовий сектор, державні, недержавні, українські чи закордонні інституції)?
55. Чи були у Вашої ГО конфлікти чи непорозуміння з іншими ГО?
56. Чи були у Вашої ГО конфлікти чи непорозуміння з представниками інших національних меншин?
57. Чи були у Вашої ГО конфлікти чи непорозуміння з політиками?
58. Чи були непорозуміння ще з кимось?
59. Чи намагались Ви налагодити взаємини з тими, з ким виник конфлікт?

Рефлексії міграції та майбутнього

60. Яким Ви бачите майбутнє Вашої організації?
61. Яким Ви бачите майбутнє українських громад у Вашій країні?
62. Який Ваш досвід, здобутий у країні перебування, був би корисним для українців в Україні? Чим Ви хотіли би поділитись?
63. Чи порадили б Ви українцям мігрувати?
64. Чи Ви хотіли б ще щось додати до нашого інтерв'ю?
65. І насамкінець, чи маєте Ви якісь зауваження, побажання щодо інтерв'ю?

**МІЖНАРОДНИЙ ІНСТИТУТ ОСВІТИ,
КУЛЬТУРИ ТА ЗВ'ЯЗКІВ З ДІАСПОРОЮ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

вул. С. Бандери, 32-А, м. Львів, 79013, Україна

Тел. +380322580151

Факс +380322582199

iiiec@miok.lviv.ua

<http://miok.lviv.ua/>

www.facebook.com/MIOK.LVIV.UA

<https://www.youtube.com/user/mioklive/>